

LAPPEENRANNAN TEKNILLINEN YLIOPISTO

Kauppatieteiden tiedekunta

Kauppatieteiden kandidaatin tutkinnon tutkielma

Laskentatoimi

**Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu ja sen
rajoittaminen – asiakkaan näkökulma**

Auditor's liability and its limitations – a customer's view

Tekijä: Mira Nisula

Ohjaaja: Timo Alho

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Taustaa.....	1
1.2	Tavoitteet ja tutkimusongelma.....	2
1.3	Rajaukset.....	3
1.4	Tutkimusmenetelmät ja –aineisto.....	5
1.5	Työn rakenne.....	6
2	LAKISÄÄTEINEN TILINTARKASTUS.....	7
2.1	Tilintarkastuksen tavoite.....	8
2.2	Tilintarkastuksen merkitys asiakkaan kannalta.....	9
2.3	Tilintarkastajan raportit.....	10
3	TILINTARKASTAJAN VAHINGONKORVAUSVASTUU.....	14
3.1	Sopimus- ja deliktivastuun erot.....	15
3.2	Vahingonkorvausvastuun edellytykset.....	16
3.3	Vastuu eri vahingonkärsijöitä kohtaan.....	17
3.4	Vastuuperusteet ja huolellisuusarviointi.....	18
3.5	Vastuunjako.....	19
3.6	Kansainvälinen tarkastelu.....	20
4	VAHINGONKORVAUSVASTUUN RAJOITTAMINEN.....	22
4.1	Nykytila.....	22
4.1.1	Rajoittaminen lainsäädännölliseltä kannalta.....	22
4.1.2	Tilintarkastajan vaikutusmahdollisuudet.....	23
4.2	Rajoittamismahdollisuudet.....	25
4.2.1	Perustelut rajoittamiselle.....	25
4.2.2	Rajoittamismenetelmät.....	26
5	RAJOITTAMISEN VAIKUTUKSET.....	28
5.1	Asiakasyrityksen näkökulma.....	28
5.1.1	Nykytilan ongelmat.....	28
5.1.2	Asiakasportfolionäkökulma.....	31
5.1.3	Markkinoiden keskittyminen.....	34
5.2	Osakkeenomistajan näkökulma.....	35
5.2.1	Odotuskuilu.....	37
5.2.2	Laatu- ja luottamusnäkökulma.....	38
6	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	42
	LÄHTEET.....	45

LYHENTEET

GAO	General Accountability Office
KPL	kirjanpitolaki
komissio	Euroopan Yhteisöjen komissio
OYL	osakeyhtiölaki
TTL	tilintarkastuslaki
VahL	vahingonkorvauslaki
VALA	valtion tilintarkastuslautakunta

1 JOHDANTO

1.1 Taustaa

Tilintarkastajan tuottamia raportteja käyttää hyvin suuri joukko ihmisiä. Yrityksen toiminnasta näiden raporttien kautta tietoa saavat muun muassa yritysten ja asunto-osakeyhtiöiden omistajat, sijoittajat, virkamiehet ja liike-elämän tehtävissä toimivat ihmiset. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 17) Tilintarkastuksen taustalla on agenttiteorian mukaisten suhteiden aiheuttamat ongelmat, joiden vuoksi agenteilla, yrityksen johdolla ja määräävillä osakkeenomistajilla, on velvollisuus antaa standardoitua taloudellista informaatiota edustamilleen osakkeenomistajille. Tämä toimii kannustimena täyttää agentin velvollisuudet, eli tässä tapauksessa velvollisuuden toimia yhtiön tarkoituksen mukaisesti tuottaen voittoa yhtiön kaikille osakkeenomistajille. Tilintarkastus tukee tätä instituutiota tekemällä mahdolliseksi sen, että osakkeenomistajien valitsemat asiantuntijat saavat oikeuden varmistaa johdon antaman informaation oikeellisuuden. Tilintarkastuksen merkitys korostuu erityisesti tilanteessa, jossa sijoittajien ja johdon välillä on suuri informaation epäsymmetria. (Mähönen & Villa 2006b, 203-204) Tilintarkastus onkin siis keskeisessä roolissa tilinpäätösraportoinnin oikeellisuuden ja avoimuuden varmistamisessa, ja se toimii myös osana yritysten hallinnointi- ja ohjausjärjestelmiä (Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 3). Tilintarkastus voidaan kuitenkin nähdä laajemminkin, eli ei pelkästään osakkeenomistajien vaan myös yrityksen muiden sidosryhmien, kuten velkojien, tiedonsaanti-tarpeiden täyttäjänä (Mähönen & Villa 2006b, 204).

Tilintarkastajien toiminnan sääntely on hyvin kattavaa. Tilintarkastus on suoritettava hyvää tilintarkastustapaa noudattaen (TTL 21.1 § 2007/459) ja lisäksi tässä tutkimuksessa käsiteltävien tilintarkastuslain 1.1 §:n ensimmäisen kohdan tehtävien suorittamiseen sisältyy myös hyväksytyjen tilintarkastusstandardien noudattaminen (TTL 13 §). Tilintarkastajan on suoritettava tilintarkastus myös tilintarkastuslain 20 §:n ammattieettisten periaatteiden mukaisesti, eli ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen (TTL 20 §). Sääntelyn lisäksi varmuutta ja luottamusta tilintarkastajan suorittamaa tarkastusta kohtaan lisää erilaisten tilintarkastuksen valvontaelinten toiminta. Niiden tehtävät liittyvät tilintarkastuksen ohjauk-

seen, kehittämiseen ja valvontaan. (Horsmanheimo et al. 2007, 245) Tilintarkastajan toiminnasta seuraamuksena voi olla myös laaja rikos- tai vahingonkorvausvastuu tai kurinpidolliset toimenpiteet, kuten hyväksymisen peruuttaminen (TTL 49 §).

Euroopan Unionissa on parhaillaan käynnissä keskustelu tilintarkastajan vastuun rajoittamisesta jäsenmaissa (Tomperi 2009, 185-186). Tilintarkastusjärjestelmän uudistamista koskevassa raportissa korostetaan sitä, että tulevaisuuden ongelmia tarkasteltaessa on otettava lähtökohdaksi nykytilanne. Se, että lakisääteinen tilintarkastus on Suomessa toiminut jo kauan ja selviytynyt sille asetetuista vaatimuksista ei tarkoita, ettei järjestelmässä olisi parannettavaa ja kehitettävää. Alan kansainvälistyminen onkin pyrittävä huomioimaan entistä paremmin. Vaikka Suomessa on ollut melko vähän vahingonkorvausvelvollisuuteen liittyviä tapauksia, niiden esiintymisriski kasvaa jatkuvasti. (Andersson 2008, 10, 62) Tämän vuoksi olisikin tärkeää, että erilaisten sääntelykeinojen avulla pyrittäisiin vastaamaan tämänhetkisiin tarpeisiin ja samalla varautumaan tuleviinkin muutoksiin ja kehitykseen. Tässä on kuitenkin huomioitava, että tilintarkastukselle asetetut tavoitteet täyttyvät. Tämän vuoksi uudistuksia harkittaessa on pyrittävä tarkasti selvittämään, millaisia vaikutuksia niillä saattaa eri tahoihin olla. On tärkeää kartoittaa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisen mahdollisia seurauksia ennen kuin muutoksia nykyiseen sääntelyyn tehdään.

1.2 Tavoitteet ja tutkimusongelma

Tutkimuksessa pohjustetaan vahingonkorvausvastuun rajoittamisen seurauksia tarkastelemalla ensiksi vahingonkorvausvastuun syntymisedellytyksiä lainsäädännölliseltä kannalta ja erilaisia rajoitusmahdollisuuksia sekä nykytilan ongelmia. Tarkastelun painopiste on erityisesti tilintarkastuksen asiakkaan näkökulmassa ja tavoitteeksi muodostuu tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisen seurausten kartoittaminen asiakkaan kannalta. Tärkeää on asiakas-käsitteen määrittely. Osakeyhtiölaissa yrityksen tarkoituksiksi on määritelty voiton tuottaminen osakkeenomistajalle (OYL 1:1 § 2006/624). Asiakkaan näkökulma voidaan laajentaa tilintarkastuksen kohteena olevasta yrityksestä osakeyhtiön toiminnan tarkoituksen kautta osakkeenomistajaan, jota tilintarkastaja edustaa ja jonka etujen valvonnassa tilintarkastuksessa

pitkälti on kysymys. Näin ollen tässä tutkimuksessa tarkastelu tapahtuu asiakkaan näkökulmasta sekä osakkeenomistajan että tilintarkastuksen kohdeyrityksen kautta.

Tutkimuksen tavoitteena ei siis ole niinkään pyrkiä pureutumaan syvällisesti nykyiseen tilaan, vaan selvittää tulevaisuuden mahdollisuuksia ja erityisesti rajoittamisen seurauksia asiakkaan näkökulmaa silmällä pitäen. Nykyisen tilanteen ja vaihtoehtoisten rajoittamistapojen kartoittaminen on kuitenkin tärkeää mahdollisen seurausten ja niiden vaikutusten ymmärtämiseksi. Tutkimuksen tavoitteena on pyrkiä löytämään vastaukset asetettuihin tutkimusongelmiin.

Pääongelma:

- Mitä seurauksia mahdollisella tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisella voisi olla asiakkaan (sekä kohdeyrityksen että osakkeenomistajan) kannalta?

Alaongelmat:

- Millainen on tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu tällä hetkellä?
- Mitkä ovat rajoittamisen eri vaihtoehdot?
- Minkälaiset motiivit ovat rajoittamisen taustalla ja mitä ongelmia nykytilanteeseen liittyy?

1.3 Rajaukset

Tutkimukseen kohdistuu useita rajauksia, joista ensimmäinen kohdistaa tarkastelun tilintarkastajan toimiin, jotka sijoittuvat tilintarkastuslain 1.1 §:ssä määriteltyyn tilintarkastuslain soveltamisalaan. Muuhun kuin tilintarkastuslain 1.1 §:ään sisältyvät toimet, esimerkiksi erilaisten sopimusperusteisten lausuntojen laatiminen, jäävät kokonaan tämän tutkimuksen tarkastelun ulkopuolelle. Tämä valinta perustuu siihen, että Euroopan Yhteisöjen komission (myöhemmin komissio) vuonna 2008 antama suositus rajoittuu koskemaan tilinpäätösten lakisääteisiä tilintarkastuksia (Euroopan Yhteisöjen komissio 2008b, 39). Tutkimuksen tarkastelualueeseen kuuluvia tehtäviä kutsutaan tutkimuksessa lakisääteisiksi tilintarkastustehtäviksi. Tästä rajauksesta seuraa

myös vahingonkorvausvastuun tarkastelun rajautuminen koskemaan deliktiperusteista vastuuta tilintarkastajan sopimusperusteisen vastuun sijaan.

Tutkielma keskittyy kuvaamaan tilintarkastuksen vahingonkorvausvastuun tilaa Suomessa. Tutkimukseen sisältyy myös suppea tarkastelu joidenkin EU-maiden ja Yhdysvaltojen sääntelyn tilasta. Kansainvälisen tason tarkastelu otetaan mukaan ensinnäkin sen vuoksi, että sen kautta saadaan perspektiiviä Suomen tilanteen arvioimiseksi sekä tietoa eri maissa käytetyistä vahingonkorvausvastuun rajoittamistavoista. Kansainvälinen tarkastelu on merkityksellinen myös aineistona käytettävien aikaisempien tutkimusten kannalta. Koska useimmat aiheeseen liittyvät tutkimukset on tehty muissa maissa kuin Suomessa, on tärkeää ottaa huomioon mahdolliset valtioiden väliset erot vahingonkorvausvastuussa sekä sitä säätelevissä järjestelmissä. Suurin osa tässä tutkimuksessa käytetystä aineistosta pohjautuu yhdysvaltalaiseen aineistoon, minkä vuoksi myös kansainvälisessä tarkastelussa painotetaan Yhdysvaltojen tilannetta. Tämä on tärkeää, jotta voidaan tarkastella tutkimuksen tuloksia ja arvioida niiden soveltuvuutta Suomen tilanteeseen.

Tutkimus keskittyy erityisesti julkisesti noteerattuihin osakeyhtiön, joita tarkastellaan tilintarkastuksen asiakasyrityksinä. Tämän näkökulman valintaa painottaa se, että komission suositus tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisesta koskee tilintarkastuksia, jotka suoritetaan yrityksille, joiden arvopaperit on otettu kaupankäynnin kohteeksi jäsenvaltion säännellyillä markkinoilla (Euroopan Yhteisöjen komissio 2008b, 39). Lisäksi vahvana perusteluna on se, että toimintaympäristön muutokset ovat heijastuneet vahvimmin näihin noteerattuihin yrityksiin (Andersson 2008, 76). Valinnan taustalla on myös ajatus siitä, että erityisesti julkisten osakeyhtiöiden osakkeenomistajilla on agenttiteorian mukaisen eriytyneen omistuksen ja johdon vuoksi erityinen tarve tilintarkastajan tarjoamalle informaatiolle sen vaikuttaessa suoraan pörssikursseihin ja tarjoten luotettavaa sijoittajainformaatiota. (Halonen & Steiner 2010, 14-16) Osakkeenomistajalla ei ole muuta keinoa valvoa yrityksen johdon toimia kuin tilintarkastuksen kautta (Tomperi 2009, 7). Toisaalta suurilla pörssiyrityksillä voi olla vaikeuksia saada tilintarkastaja vastaanottamaan toimeksiantoa rajattomasta vahingonkorvausvastuusta seuraavien suurten riskien vuoksi, jolloin mahdollisilla asetettavilla rajoituksilla voi olla suurta merkitystä erityisesti näiden suurten yri-

tysten tilintarkastuksien kannalta. Tutkimuksessa tarkastellaan näitä seikkoja nimenomaan asiakkaan näkökulmasta, eikä esimerkiksi tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisesta syntyviin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin, kuten tilintarkastajan ammattin houkuttelevuuden lisääntymiseen, paneuduta tarkemmin.

Lisäksi osakkeenomistajaan kohdistuvien vaikutusten tarkastelussa tilintarkastajan raportoinnin tarkempi käsittely rajataan koskemaan going concern -mukautettuja raportteja, jotka tiivistävät hyvin virheellisten tietojen antamisen mahdolliset seuraukset. Niiden kautta voidaan kartoittaa sitä, millaisia vaikutuksia tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisella voisi olla raportoinnissa tapahtuneiden virheiden kannalta ja mikä vahingonkorvausvastuun yhteys tilintarkastuksen laatuun ja luottamukseen on. Going concern -mukautettujen raporttien tarkastelu valittiin tutkimukseen myös niiden ajankohtaisuuden vuoksi, sillä niiden merkitys korostuu erityisesti ongelmallisissa taloudellisissa tilanteissa, joissa yrityksen taloudellinen jatkuvuus saattaa kyseenalaistua (KHT-Media 2010, 18).

1.4 Tutkimusmenetelmät ja –aineisto

Tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen lähtökohdiana on todellisen elämän kuvaaminen, mihin sisältyy ajatus todellisuuden moninaisuudesta. Tämän vuoksi kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyrkimyksenä onkin tutkia kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. (Hirsjärvi et al. 2009, 161) Tutkimus pyrkii juuri tähän, eli vaikka päänäkökulma rajautuukin asiakkaaseen kohdistuviin vaikutuksiin vahingonkorvausvastuun rajoittamisessa, niin työssä kartoitetaan myös ilmiötä yleisemmin kokonaiskuvan muodostamiseksi ennen yksityiskohtaisempaa tarkastelua. Muutoksien seurauksien ja vaikutusten ymmärtäminen ei ole mahdollista ilman nykytilan tuntemista. Tarkastelu perustuu aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen ja aiempiin tutkimuksiin, joita hyödynnetään monipuolisesti sekä nykytilanteen että tulevaisuuden mahdollisuuksien kartoittamisessa. Aiheen käsittely pohjautuu induktiiviseen analyysiin, joka tarkoittaa, että lähtökohtaisesti tutkimuksen tarkoituksena ei ole teorian tai hypoteesien testaaminen, vaan kiinnostuksena on aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu (Hirsjärvi et al. 2009, 164). Tutkimalla lakikirjallisuutta, siihen liittyviä kommentaariteoksia, aiemmin tehtyjä tutkimuksia sekä erilaisista läh-

teistä saatavia asiantuntijakommentteja ja -artikkeleja luodaan mahdollisuuksia rakentaa teoriaa aineistosta lähtien. Laadullisessa tutkimuksessa tuotetaan erilaisia hypoteeseja tutkimuksen edetessä, samalla kun kerätään aineistoa ja analysoidaan sitä (Koskinen et al. 2005, 32).

1.5 Työn rakenne

Tutkimuksen johdannon jälkeen toisessa luvussa pyritään selvittämään työn tarkastelun kohteena olevan lakisääteisen tilintarkastuksen sisältöä ja sen tarkoitusta sekä merkitystä asiakkaan näkökulmasta. Samalla kartoitetaan myös erilaisia tilintarkastajan lausuntotyyppisiä, joista erityistapauksena tarkastellaan going concern -mukautettua raporttia. Tämän jälkeen kolmannessa luvussa tarkastellaan tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun nykytilannetta sekä Suomessa että ulkomailla. Neljäs luku käsittelee vahingonkorvausvastuun rajoittamista, ja tämän tarkastelun pohjalla käytetään komission vuonna 2008 antamaa suositusta. Viides luku muodostaa tutkimuksen ytimen eli tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisen seurausten tarkastelun asiakkaan näkökulmasta erilaisten aiempien tutkimusten pohjalta. Tutkimuksen viimeisessä luvussa esitetään johtopäätökset, suoritetaan tutkimuksen reliabiliteetin ja validiteetin arviointi sekä pohditaan tutkimuksen tulosten käyttökelpoisuutta sekä kartoitetaan jatkotutkimuskohteita.

2 LAKISÄÄTEINEN TILINTARKASTUS

Uuden tilintarkastuslain tultua voimaan vuonna 2007 poistui tilintarkastusvelvollisuus tietyin edellytyksin kaikilta pienimmiltä niin sanotuilta mikroyrityksiltä. Lähtökohtana kuitenkin säilyi se, että kaikki kirjanpitolain mukaan kirjanpitovelvolliset yhteisöt ja säätiöt ovat velvollisia valitsemaan tilintarkastajan, elleivät ne kuulu lain poikkeuksien piiriin. Eräät yritysmuodot, kuten yksityiset toimielimet, on vapautettu tilintarkastusvelvollisuudesta. Julkisyhteisöjen tilintarkastusta varten on omat erityislakinsa. Tilintarkastuslaki on yleisluonteinen, eli se väistyy, mikäli muualla lainsäädännössä, esimerkiksi osakeyhtiölaissa, toisin säädetään. (Horsmanheimo et al. 2007, 22-24)

Tilintarkastuslaissa ei ole määritelty lakisääteistä tilintarkastusta (Horsmanheimo et al. 2007, 26). Tilintarkastuslain 1 § sisältää lain soveltamisalueen, jonka avulla voidaan johtaa määritelmä lakisääteiselle tilintarkastukselle.

”Tätä lakia (tilintarkastuslakia) sovelletaan, jollei muualla laissa toisin säädetä:

- 1. kirjanpitolain 1 luvun 1 §:ssä tarkoitetun kirjanpitovelvollisen yhteisön ja säätiön tilintarkastukseen; sekä*
- 2. toimeen, joka muualla laissa tai asetuksessa säädetään tilintarkastajan tehtäväksi, tai jonka perusteella tilintarkastaja antaa kirjallisen lausunnon viranomaisen tai tuomioistuimen käyttöön” (TTL 1.1 §).*

Tilintarkastuslain 1.1 §:n määrittelemistä tehtävistä käytetään nimitystä lakisääteinen tilintarkastus. Lakisääteinen tilintarkastus on tilintarkastajan toiminnan lain välityksellä tarkimmin säännelty alue. Lakisääteinen tilintarkastus voidaan myös määritellä siten, että se käsittää kaikki ne toimet, joita tilintarkastajan on tehtävä voidakseen antaa tilintarkastuskertomuksen ja muut laissa edellytetyt tilintarkastukseen liittyvät raportit. Tähän kuuluvat siis sekä yhteisön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkastus että muut laissa säädetty toimet, esimerkiksi erilaisten suoraan viranomaiselle tai tuomioistuimelle annettavien todistusten ja lausuntojen laatiminen. Tällainen lausunto on esimerkiksi tilintarkastajan laatima apportiselvitys tai selvitys siitä, että osakeyhtiölain säännöksiä on noudatettu osakkeiden ja osakepääoman maksamisessa. Euroopan Unionin sääntelytasolla tilintarkastusdirek-

tiivi 2006/43/EY määrittelee lakisääteisen tilintarkastuksen sellaiseksi tilinpäätösten tai konsernitilinpäätösten tilintarkastukseksi, jonka suorittamista edellytetään yhteisön lainsäädännössä. (Euroopan parlamentti ja neuvosto 2006, 92)

Sopimusperusteisten tehtävien suorittaminen kuuluu tilintarkastuslain 1.2 §:n soveltamisalaan, eikä niitä koskeva sääntely ole niin tiukkaa kuin edellä mainittujen lakisääteisten tehtävien suorittamisessa. Sopimusperusteisiin tehtäviin sisältyvät muun muassa erilaiset sopimukseen perustuvat arviolausunnot, laskelmat sekä tarkastus- ja valvontatehtävät. Tilintarkastajan onkin jo tilintarkastustehtäviään suunnitellessaan määritettävä, kuuluuko suoritettava toimi tilintarkastuslain 1.1 §:n lakisääteisen tilintarkastuksen piiriin, joka merkitsee muun muassa tiukempia riippumattomuusvaatimuksia sekä rikos- ja vahingonkorvausvastuuta. (Horsmanheimo et al. 2007, 26-28, 33-34) Tutkimus rajautuu siis yhteisön ja säätiön lakisääteiseen tilintarkastukseen.

2.1 Tilintarkastuksen tavoite

Tilintarkastuksen tavoitteeksi voidaan johtaa lain määrittelemien asioiden tarkastaminen siten, että tilintarkastaja voi antaa laissa tarkoitetut tilintarkastajan raportit (Horsmanheimo et al. 2007, 73). Tilintarkastuksen tavoitteita ja yleisiä periaatteita sääntelevän tilintarkastusstandardi 200:n mukaan tilintarkastajan tulisi tilintarkastuksen seurauksena kyetä antamaan lausunto siitä, onko tilinpäätös ja siihen liittyvät asiakirjat olennaisilta osiltaan laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti. Lisäksi lausunnosta tulee ilmetä, antaako tilinpäätös kirjanpitolaissa vaaditut oikeat ja riittävät tiedot yrityksen toiminnan tuloksesta ja sen taloudellisesta asemasta. Tilintarkastukseen sisältyy myös hallinnon tarkastaminen sen lainmukaisuuden osalta. Tarkastus tulee suorittaa hyvän tilintarkastustavan mukaisesti ja noudattaa myös tilintarkastustoimeksiantoja koskevia eettisiä vaatimuksia sekä toimia ammatillisella skeptisyydellä. (KHT-Media 2009, 219-220) Tilintarkastuksen tavoitteena on antaa kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätös kokonaisuutena sisällä olennaista virhettä tai puutetta (Alakare et al. 2008, 60). Tavoitteen taustalla on tilintekovelvollisuuden valvonta, jolloin pyritään varmentamaan agentin, tässä tapauksessa johdon, päämiehelleen osakkeenomistajalle antaman informaation luotettavuus ja oikeellisuus (Tomperi 2009, 7). Tilintarkastajan on tarkastuksen suorittamisen jälkeen annettava tilintarkas-

tuskertomus, joka on päivättävä ja allekirjoitettava (TTL 3:15 §). Tämä asiakirja tarjoaa päämiehelle tietoja siitä, millaisia tuloksia tilintarkastuksen seurauksena on saatu.

2.2 Tilintarkastuksen merkitys asiakkaan kannalta

Tässä tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisen seurauksia asiakkaan kannalta. Tilintarkastusta selitetään usein tilintekovelvollisuuden kautta. Tilintekovelvollisella on joko lakiin tai sopimukseen perustuva velvollisuus toimia toisen osapuolen hyväksymällä tavalla ja tehdä tälle tiliä näistä toimistaan. Taustalla on agenttiteorian mukainen agentti-päämies-suhde. Tässä tapauksessa esimerkiksi osakeyhtiön hallituksella on yrityksen osakkeita kohtaan velvollisuus esittää tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa lain ja yhtiöjärjestyksen määräämät tiedot. (Tomperi 2009, 7) Osakeyhtiössä omistus ja johdanto ovat usein eriytyneet, mikä mahdollisesti tuo mukanaan päämies-agenttisuhteen ongelman, epätäydellisen informaation (Mähönen & Villa 2006a, 87).

Agenttiongelmahan liittyy myös kätkeytyneen informaation ongelma, eli johdolla ja määrävillä osakkeenomistajilla saattaa olla käytettävissään sellaista tietoa, jota ainakaan vähemmistöosakkeenomistajilla ei ole. Tämä taas johtaa niin sanottuun kätkeytyneeseen käyttäytymiseen, jonka tarkoituksenmukaisuutta vähemmistö ei voi havaita, koska sillä ei ole samaa informaatiota käytettävissään tätä arviointia tehdessään. (Mähönen 2009, 25) Tämän vuoksi varsinkin vähemmistöosakkeenomistajien edellytykset valvoa yrityksen ja johdon toimintaa ovat erittäin rajalliset, eikä heillä usein ole mahdollisuuksia saada tietoja yrityksen toiminnasta muuten kuin virallisten lähteiden, kuten tilinpäätöstietojen kautta. Edes suurimmillakaan omistajilla ei ole lain mukaan mahdollisuutta perehtyä esimerkiksi hallitusten pöytäkirjoihin, jotka eivät ole omistajille julkisia asiakirjoja. Yrityksen johdolla on kuitenkin tietyn laajuinen tiedonantovelvollisuus omistajiaan kohtaan. (Tomperi 2009, 7) Informaation epäsymmetriaa pyritäänkin pienentämään erilaisten tiedonantovelvollisuuksien avulla, jotka kannustavat agentteja toimimaan agentin velvollisuuksiensa mukaisesti ja hoitamaan yhtiötä sen tarkoitusta toteuttaen (Mähönen 2009, 25-26). Näiden näkökohtien vuoksi tilintarkastajien valinnan suorittaakin ensisijaisesti osakkeenomistajien muodostama yhtiökokous (Horsmanheimo & Steiner 2008, 165).

Tilintarkastus on siis omistajan väline valvoa sitä, kuinka yrityksen johto täyttää tilintekovelvollisuutensa. Valitsemalla tilintarkastajan tarkastamaan yrityksen kirjanpitoa, tilinpäätöstä, toimintakertomusta ja hallintoa omistaja voi saada tietoa siitä, kuinka yrityksen johto on menetellyt suorittaessaan agenttisuhteeseen sisältyviä tehtäviään. Tilintarkastajien on laadittava tilintarkastuskertomus, jossa he raportoivat omistajille toiminnastaan ja havainnoistaan. Tilintarkastusinstituutio kokonaisuudessaan on merkittävä toimija globaalien pääomamarkkinoiden luotettavuuden, taloudellisen raportoinnin oikeellisuuden ja sijoittajan suojan toteutumisen varmistamisessa (Alakare et al. 2008, 13).

2.3 Tilintarkastajan raportit

Tilintarkastuslain 14 §:n mukaan tilintarkastajan on tilintarkastuksen suorittamisen jälkeen tehtävä tilinpäätökseen merkintä, jossa viitataan tilintarkastuksesta tilikausittain annettavaan tilintarkastuskertomukseen, josta säädellään tilintarkastuslain 15 §:ssä (TTL 14 §).

”Tilintarkastuskertomuksessa on oltava lausunto siitä:

- 1. antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta; sekä*
- 2. ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia”*
(TTL 15 §).

Tilintarkastuskertomus voi olla joko vakiomuotoinen, ehdollinen tai kielteinen (TTL 15 §). Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus noudattaa muodoltaan ja sisällöltään tiettyä kaavaa. Tällaisessa tapauksessa tilintarkastus on voitu suorittaa kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisesti ja hyvää tilintarkastustapaa noudattaen, eikä tarkastuksessa ole ilmennyt sellaista, minkä vuoksi olisi poikettava vakiomuotoisesta lausunnosta. (Horsmanheimo et al. 2007, 98-99) Mikäli tilintarkastuskertomuksessa annettavat kaksi lausuntoa eivät molemmat ole vakiomuotoisia tai mikäli tilintarkastuskertomukseen on sisällytetty huomautus tai lisätieto, annetaan tilintarkastuksen

seurauksena mukautettu tilintarkastuskertomus. Tämä tarkoittaa muun tyyppisen kuin vakimuotoisen lausunnon antamista tai sitä, että tilintarkastaja jättää lausunnon kokonaan antamatta. (Halonen & Steiner 2010, 451)

Ehdollinen lausunto annetaan siinä tapauksessa, kun vakimuotoista lausuntoa ei voida antaa, mutta seikkojen merkitys ei ole niin tärkeä, että ne edellyttäisivät kielteisen lausunnon antamista (Mähönen 2009, 332-333). Kyseisessä lausunnossa ilmaistaan asia niin, että se pätee lukuun ottamatta sen asian vaikutuksia, jota ehto koskee (Horsmanheimo et al. 2007, 100). Kielteinen lausunto annetaan tapauksissa, joissa ehdollisen lausunnon antaminen ei riittävästi toisi esiin tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksessa olevaa harhaanjohtavuutta tai puutteellisuutta (Mähönen 2009, 332-333). Lausunto jätetään kokonaan antamatta silloin, kun tilintarkastajan ei ole ollut mahdollista suorittaa tarkastusta riittävässä laajuudessa, eikä hän tämän seurauksena voi antaa lausuntoa lainkaan (entinen niin sanottu avoin lausunto). Tällöin on ilmoitettava myös vakimuotoisen lausunnon antamisen estäneet rajoitukset ja mahdolliset tilinpäätökseen tehtävät muutokset, joiden avulla rajoitukset olisivat poistuneet. Myös muista merkittävistä seikoista on mainittava, vaikka ne eivät edellyttäisikään ehdollisen tai kielteisen lausunnon antamista. (Mähönen 2009, 332-333) Lisäksi tilintarkastuskertomuksessa on huomautettava, mikäli vastuuvollinen tarkastuskohteessa on menetellyt laissa tarkoitetuilla tavoin epäasiallisesti. Tämä tarkoittaa sellaisen teon suorittamista, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus tarkastuskohteelle tai sitä, että kyseessä on tarkastuskohdetta koskevan lain, sen yhtiöjärjestyksen, yhtiösopimuksen tai sääntöjen rikkominen. Lisäksi tilintarkastajan velvollisuutena on antaa myös muita tarpeellisia lisätietoja. (TTL 15.3-4 §)

Erialaisten arvioitavien seikkojen merkityksestä tilintarkastajan raportointiin hyvänä esimerkkinä on going concern -mukautetun lausunnon antaminen. Tilintarkastukseen kuuluu myös hallinnon tarkastaminen, jonka osana tilintarkastajan on arvioitava sitä, miten tilinpäätöksen laatimisessa on käytetty oletusta toiminnan jatkuvuudesta (Halonen & Steiner 2010, 435). Silloin, kun asiakasyritys kohtaa taloudellisia vaikeuksia, joutuu tilintarkastaja pohtimaan going concern -oletettaman olemassaoloa. Tämä tarkoittaa siis sen pohtimista, onko yrityksen toiminnan jatkuvuus vaarantumassa. Mikäli tilintarkastaja perusteellisen evidenssin hankinnan ja yrityksen tilan arvioinnin jälkeen

päättyy johtopäätökseen, että toiminnan jatkuvuuteen liittyy olennainen epävarmuus, on hänen sisällytettävä tästä tieto tilintarkastuskertomukseen tai jopa mukautettava lausunto going concern -olettan puuttumisen perusteella. Mikäli toiminnan jatkuvuus on todella vakavasti uhattuna eikä tilinpäätöstä ole laadittu niin sanotusti reaalisuusioperiaatteella eli huomioimalla toiminnan jatkuvuuden vaarantuminen, ja tällä on olennainen vaikutus tilinpäätöksen oikeellisuuteen, tulee tilintarkastajan antaa kielteinen lausunto. Mikäli toiminnan jatkuvuuteen kohdistuu olennainen epävarmuus, mutta going concern -olettamaa voidaan vielä soveltaa yhtiön toimintaa kohtaan, tulee tilintarkastajan arvioida, onko tilinpäätöksessä riittävästi kuvattu näitä epävarmuustekijöitä. Mikäli näin ei ole, tulee tilintarkastajan antaa joko kielteinen tai ehdollinen lausunto. Jos tarvittavat tiedot on esitetty, on tilintarkastajan annettava lisätietona informaatiota toiminnan jatkuvuuden epävarmuudesta. (KHT-Media 2010, 18, 35-37)

Raporttien merkitys on siis tilintarkastuksen kannalta erittäin suuri, ja sijoittajien toiminnan yhteyttä raportointiin voidaan pitää osoituksena tilintarkastuksen laadusta. Going concern -mukautetun raportin yhteyttä tilintarkastuksen laatuun on tutkittu paljon. Mikäli tilintarkastuksen laatu on korkea, tilintarkastajan raporttien pitäisi tarjota osakkeenomistajille paljon käyttökelpoista informaatiota. Tämän taas tulisi johtaa toimintaan, joka on yhteydessä raporttien esiintuomiin ongelmiin. (Francis 2004, 349) Näin ollen tilintarkastuksen laadun voidaan katsoa olevan korkea, kun sijoittajat reagoivat annettuun raporttiin niin sanotusti oikealla tavalla. Jos tilintarkastaja on esittänyt huolensa liittyen yrityksen toiminnan jatkuvuuteen, tulisi tämän heijastua myös sijoittajien toimintaan osakemarkkinoilla. Mikäli tilintarkastuksessa on tehty virheitä, voi osakkeen hinta muodostua liian korkeaksi todelliseen tilanteeseen nähden (Doralt et al. 2008, 63). Tällainen virhe on voinut tapahtua esimerkiksi siten, että going concern -olettan arviointi on jätetty huomioimatta tai raportoimatta tilintarkastuskertomuksessa.

Tilintarkastajan tärkeimpänä velvollisuutena onkin tämän vuoksi raportoida tarkastuksen yhteydessä tekemistään havainnoista ja päätelmistä. Vastuun kannalta riittävää ei siis ole, että tilintarkastaja on havainnut tarkastuksessa olennaiset asiat oikein, vaan myös niiden raportointi on tehtävä asianmukaisesti. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 475 ; Horsmanheimo et al. 2007, 373) Ongelmallista on toisaalta se, ettei ra-

portointia saa tehdä myöskään liian kattavasti, sillä liika raportointi saattaa haitata yhtiön toimintaa tuomalla julkisuuteen seikkoja, jotka olisi osakkaiden ja velkojien kannalta parempi pitää salassa (Savela 2006, 154). Tilintarkastajan raportointi on siis vahvassa yhteydessä tilintarkastuksen laatuun ja sillä on suuri merkitys myös vahingonkorvausvastuun syntymisen kannalta. Näin ollen raportointi toimii myös hyvänä työkaluna pyrittäessä selvittämään tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisen seurauksia tilintarkastuksen laatutasoon.

3 TILINTARKASTAJAN VAHINGONKORVAUSVASTUU

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu jakautuu kahtia eri tahoihin kohdistuvan vastuun perusteella. Ensinnäkin vastuu koskee tilintarkastajan tilintarkastuslain 1.1 §:ssä määriteltyä tilintarkastustehtävää (lakisääteistä tilintarkastustehtävää) suorittaessaan tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttamaa vahinkoa yhteisöä kohtaan, jolla tässä tapauksessa viitataan nimenomaan tilintarkastuksen kohdeyritykseen. Toisaalta vastuu koskee myös vahinkoa, joka on aiheutettu tilintarkastuslakia, yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia taikka yhtiöjärjestystä tai sääntöjä rikkomalla. Tämän vahingon kohteena voi olla yhteisön osakas, yhtiömies tai jäsen taikka muu henkilö. Tilintarkastaja kantaa vastuun myös apulaisen tahallisesti tai huolimattomuudellaan aiheuttamasta vahingosta. (TTL 9:51 § ; Horsmanheimo et al. 2007, 335)

Vaikka tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun sääntely sisältyy tilintarkastuslakiin, se ei ole kuitenkaan irrallinen ja erillinen yleisestä vahingonkorvausoikeudellisesta lainsäädännöstä, vaan tilintarkastuslaki erityislakina syrjäyttää yleislakina toimivan vahingonkorvauslain säännökset. Sääntelyjärjestelmät ovat siis rinnakkaisia ja myös tilintarkastuslain mukaista säännöstä sovellettaessa on huomioitava vahingonkorvauslain yleiset korvausoikeudelliset periaatteet. (Horsmanheimo et al. 2007, 328-329)

Asiakkaan kannalta tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu rajautuu toisaalta yhtiöön ja toisaalta osakkeenomistajaan kohdistuviin vahingonkorvausvelvollisuuksiin. Vahingonkorvausvaatimuksille pohjan muodostavat erilaiset syntyneet tappiot, jotka voivat olla seurausta liian suurista maksetuista osingoista osakkeenomistajille, kasvaneista luottokustannuksista, suuremmista maksettavista veroista tai oikeudettomista bonuksista työntekijöille. Erityisesti mikäli johto on manipuloinut tahallisesti tilinpäätöksiä useiden tilikausien ajan eikä tilintarkastaja ole tätä havainnut ja raportoinut, saattavat seurauksena olla erittäin korkeatkin vahingonkorvausvaatimukset. (Doralt et al. 2008, 63)

Korvausvastuun lähtökohtana on täyden korvauksen periaate, mikä tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan tuottamuksellisesti aiheuttamansa vahingon sen täyteen määrään. Tämän seurauksena vahingonkärtsijä saatetaan siihen asemaan, jossa hän oli ennen vahingon syntymistä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 470-471). Tilintarkastuslaissa viitataan kuitenkin vahingonkorvauslain toiseen lukuun, jossa on säädetty mahdollisuudesta korvauksen sovitteluun. Käytännössä tämä tarkoittaa, että vahingonkärtsijä saattaa saada korvauksen, joka jää alle hänen kärtsimänsä vahingon arvon. (Horsmanheimo et al. 2007, 421) Vahingonkorvauslaki ei velvoita sovitteluun, vaan tarjoaa siihen mahdollisuuden vahingon aiheuttajan ja vahingonkärtsijän varallisuusolojen ja muiden olosuhteiden perusteella, mikäli korvausvelvollisuus arvioitaisiin kohtuuttoman raskaaksi ilman sovittelua (VahL 2:1.2 § 1974/412).

3.1 Sopimus- ja deliktivastuun erot

Vahingonkorvausnormeilla säännellään sitä, kuinka riski ja vastuu jakautuvat vahingon aiheuttaneen ja vahingon kärtsineen henkilön kesken. Vastuuperusteet jaetaan kahtia delikti- ja sopimusperusteiseen vastuuseen, jotka tulevat sovellettavaksi eri tilanteissa tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta tarkasteltaessa. Deliktivastuun taustalla on ensisijassa yksilön ja omaisuuden koskemattomuuden suojaamisen tarve. Deliktivastuusta on kyse tapauksissa, joissa osapuolten välille ei ole solmittu sopimussuhdetta tai muuta siihen rinnastettavissa olevaa yhteistoimintaa, ja vastuun aikaansaava velvoite on *lakimääräinen*. Deliktivastuun sääntely tapahtuu vahingonkorvauslain kautta, joka toimii yleislakina. Erityislait, kuten tilintarkastuslain 51 §, täydentävät vahingonkorvauslain sääntelyä deliktivastuuta koskien. (Horsmanheimo et al. 2007, 329)

Sopimusvastuu taas kohdistuu tyypillisesti siihen *sopimuskumppaniin*, jonka vastuullinen on itse valinnut. Sopimusvastuu ei ole vahingonkorvauslain soveltamisalan piirissä. Sopimusvastuun taustalla on velkojan odotuksien suojaaminen, jossa keinona vahingonkorvaus on yksi vaihtoehto täydentäen esimerkiksi hinnanalennusta ja sopimuksen purkamista. (Horsmanheimo et al. 2007, 330)

Tilintarkastajan toimintaa tarkasteltaessa erilaiset toimet voivat johtaa erilaisiin korvausvelvollisuuksiin. Mikäli vahinko on syntynyt tilintarkastajan suorittaessa tilintarkastuslain 1.1 §:n mukaisia tehtäviä, tulee vahinko korvattavaksi deliktivastuun perusteella sekä toimeksiannon kohdetta että kolmatta henkilöä kohtaan (Horsmanheimo et al. 2007, 337). Tässä tapauksessa yleisimmät korvausvaatimukset kohdistuvat raportoinnin puutteisiin (Horsmanheimo & Steiner 2008, 475). Sopimusperusteinen vastuu tulee kyseeseen muiden sopimusperusteisten tilintarkastustehtävien osalta. (Horsmanheimo et al. 2007, 337)

Tutkielman painopiste on deliktiperusteisen vastuun ja sen rajoittamisen tarkastelussa, sillä tarkoituksena on selvittää lakisääteisten tilintarkastustehtävien suorittamisesta aiheutuneen vahingonkorvauksen rajoittamisen seurauksia. Tästä eteenpäin keskitytäänkin tarkastelemaan deliktivastuusta johtuvia tilintarkastajaan toimintaan kohdistuvia vahingonkorvausoikeudellisia seuraamuksia.

3.2 Vahingonkorvausvastuun edellytykset

Vahingonkorvausvastuun syntymiselle asetetaan niin sanottuja yleisiä edellytyksiä, joita on yhteensä kolme kappaletta. Ensinnäkin on oltava syntynyt *korvauskelpoinen vahinko*. Tämä käsittää niin henkilö- kuin esinevahingon sekä sellaisen taloudellisen vahingon, jolla ei ole yhteyttä edellisiin. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun tapauksessa yleisin näistä on kolmas, eli taloudellinen vahinko. Taloudellinen vahinko voidaan määritellä tässä tapauksessa tilintarkastajan teon tai laiminlyönnin aiheuttamaksi epäedulliseksi muutokseksi toisen varallisuusasemaan ilman, että se olisi yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon. (Horsmanheimo et al. 2007, 329, 333-334) Syntyneen vahingon tulee siis olla konkreettinen, eli esimerkiksi tunnearvojen tuhoutumista, mielipahaa tai muuta henkistä kärsimystä ei voida määritellä yleensä vahingoksi, ellei näitä kyetä mittaamaan rahassa (Horsmanheimo & Steiner 2008, 471).

Toisekseen syntyneen vahingon on lisäksi oltava ollut *ennalta-arvattavassa syy-yhteydessä* tilintarkastajan toimintaan (Horsmanheimo et al. 2007, 329). Syy-yhteyshetken ei voida vaatia olevan kovin pitkä, vaan vahingon tulisi olla läheisessä yhteydessä tilintarkastajan toimiin (Horsmanheimo & Steiner 2008, 479). Tämä arvi-

ointi toteutetaan niin sanotun differenssiopin mukaisesti, eli verrataan syntynyttä tilannetta sellaiseen hypoteettiseen tapahtumainkulkuun, jossa ei olisi ollut korvausvastuun synnyttävää tekoa (Horsmanheimo et al. 2007, 375). Tilintarkastaja vastaa siis vahingosta siltä osin kuin hänen laiminlyönnillään on syy-yhteys vahingon aiheutumiseen tai sen kasvamiseen (Savela 2006, 172).

Kolmantena edellytyksenä on, että on olemassa jokin *oikeusperuste*, jonka perusteella vahinko kuuluu jonkun toisen kuin vahingonkärsineen vastattavaksi. Pääsääntöisesti tämä edellytys täyttyy, kun tuottamus- tai ankanan vastuun kriteerit täyttyvät. (Horsmanheimo et al. 2007, 329) Tilintarkastajan tilintarkastuslain mukainen vahingonkorvausvastuu on tuottamusvastuuta, joka merkitsee joko toiminnan tahallisuutta tai huolimattomuutta. Näyttövelvollisuus on yleensä vahingonkärsijällä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 477)

3.3 Vastuu eri vahingonkärsijöitä kohtaan

Tilintarkastuslaki asettaa yhteisön tai säätiön ja muut vahingon kärsineet erilaiseen asemaan vahingonkorvauksen saamisen osalta. Yleinen periaate on, että tilintarkastuksen kohteena olevan yhteisön on helpompi saada korvausta kuin sivullisten. Tämä johtuu siitä, että mikäli kyseessä on sivullinen, korvausvastuun syntyminen edellyttää, että tilintarkastajan vahingon on rikottava tilintarkastuslakia, yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia tai yhtiöjärjestystä, sääntöjä tai yhtiösopimusta. On kuitenkin huomiotava, että tämä edellytys täyttyy jo pelkän tilintarkastuslain vaatiman hyvän tilintarkastustavan rikkomisella. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 480, 484 ; Horsmanheimo et al. 2007, 341)

Tilintarkastaja on siis vastuussa myös kolmansia henkilöitä kohtaan. Tähän ryhmään kuuluvat toimeksiannon kohteen osakkeenomistaja, yhtiömies, jäsen tai muu kolmas henkilö, jotka siis eivät ole toimeksiannon osapuolia. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuussa osakkeenomistaja rinnastetaan täysin ulkopuolisiin henkilöihin, jolloin hän on samassa asemassa kuin esimerkiksi luotonantaja tai tavarantoimittaja. (Horsmanheimo et al. 2007, 337-338)

Tärkeää tässä tarkastelussa on huomata, että edellytyksenä vastuun syntymiseksi kolmannelle on se, että vahingonkärsineen on täytynyt tukeutua tilintarkastajan tuotamiin tietoihin, eli hänen taloudellisen päätöksentekonsa tulee vähintäänkin osittain perustua tilintarkastuskertomukseen tai muuhun informaatioon, joka on tilintarkastajan julkistamaa. Mikäli tällaista sidonnaisuutta ei ole, tukeudutaan tilintarkastuslain vahingonkorvaussäännösten sijasta vahingonkorvauslakiin. (Horsmanheimo et al. 2007, 338)

Asiakkaan näkökulmasta vahingonkorvauksen saamisessa kohdeyritys ja osakkeenomistaja on asetettu eri asemaan. Osakkeenomistajan kannalta vahingonkorvausvastuu edellyttää siis sitä, että tilintarkastaja on toiminnassaan rikkonut tilintarkastuslakia, yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia tai yhtiöjärjestystä, sääntöjä tai yhtiösopimusta (TTL 9:51 §). Osakkeenomistajalla ei ole myöskään oikeutta saada korvausta välillisestä eli yhtiölle aiheutetusta vahingosta (OYL 22:7.4 §). Näin ollen asiakasyrityksen on helpompi saada korvaus syntyneestä vahingosta.

3.4 Vastuuperusteet ja huolellisuusarviointi

Deliktivastuun syntymisen edellytyksenä on pääsääntöisesti tuottamus. Tilintarkastuslain 51 §:n sääntelemä tilintarkastajan lakisääteinen vastuu on tuottamusperusteista vastuuta, eli vahinko on tullut aiheuttaa tahallaan tai huolimattomuudesta. Mikäli tilintarkastajan toiminta on ollut moitteetonta, hän vapautuu korvausvastuusta teostaan tai laiminlyönnistään seuranneesta vahingosta. (Horsmanheimo et al. 2007, 354)

Yleensä näyttötaakka on sillä, joka väittää olevansa vahingonkorvaukseen oikeutettu, ja tämän tulee siis myös näyttää tuottamuksen olemassaolo (Horsmanheimo et al. 2007, 354). Kuitenkin arviointi on hieman muuttunut koskien myös tilintarkastajan vastuuta tapauksissa, joissa vahinko on aiheutettu rikkomalla osakeyhtiölain säännöstä tai yhtiöjärjestyksen määräystä. Tällaisissa tapauksissa sovellettavaksi tulee tilintarkastajan vastuuta koskien tuottamusolettama, jolloin vahingonaiheuttaneen velvollisuutena on todistaa huolellinen toiminta. (Horsmanheimo et al. 2007, 355-356)

Tilintarkastajan huolellisuutta mitataan suhteessa siihen, mikä on objektiivinen hyvä tilintarkastustapa, jolloin tilintarkastajan velvollisuutena on menetellä siten, kuin hänen asemassaan oleva huolellinen henkilö toimisi. Tärkeänä mittapuuna toimivat myös kansainväliset ISA-standardit. Huolellisuusvastuun katsotaan täyttyneen, kun tilintarkastus on suunniteltu ja organisoitu sekä sen toteutumista valvottu näiden standardien osoittaman hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Mikäli tilintarkastusta ei ole suoritettu näiden standardien mukaisesti, on tilintarkastajan osoitettava huolellinen toimintansa. (Horsmanheimo et al. 2007, 357-358, 363-364)

Merkitykselliseksi nousee myös tilintarkastajan suorittama raportointi, joka toimii tietolähteenä yrityksen sidosryhmille tilintarkastuskertomuksen ollessa julkinen asiakirja, joka toimitetaan rekisteröitäväksi kaupparekisteriin (KPL 3:12.1 §). Tilintarkastaja ei vapaudu vahingonkorvausvastuusta, vaikka itse tilintarkastus olisi suoritettu huolellisesti, mikäli tulosten raportointi on puutteellista (Horsmanheimo et al. 2007, 373).

3.5 Vastuunjako

Tilintarkastuslaissa viitataan vahingonkorvauslain kuudenteen lukuun, jossa säädetään vastuun jakautumisesta useiden eri korvausvelvollisten kesken. Korvausvastuu on vahingonkorvauslain mukaan solidaarista, jolloin vahingon korvaaminen tapahtuu yhteisvastuullisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki korvausvelvolliset vastaavat yhdessä korvauksen täysimääräisestä maksamisesta myös toisensakin puolesta. Tuomioistuimien voi kuitenkin sovittaa korvausvastuuta joidenkin tuomittujen osalta, jolloin muut vastaavat koko summasta. Solidaarinen vastuu tarkoittaa käytännössä sitä, että joku voi joutua maksamaan yli hänelle kuuluvan korvausosuuden, mutta samalla syntyy regressioikeus periä summaa muilta korvausvelvollisilta. (Horsmanheimo et al. 2007, 351-353) Käytännössä yhteisvastuu tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja vastaa aiheuttamastaan vahingosta täysimääräisesti, vaikka verrattuna johdon tuottamukseen tilintarkastajan tuottamuksen aste olisikin ollut vähäinen (Savela 2006, 172).

Yritysjohdon vahingonkorvausvastuu on yleensä ensisijainen. Tämä johtuu siitä, että yleensä varsinaisen vahingon on aikaansaanut yrityksen johto eli hallitus, hallituneuvosto tai toimitusjohtaja, kun taas tilintarkastaja on laiminlyönyt tilintarkastuksen

suorittamisen hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. (Horsmanheimo et al. 2007, 353) Hallitus ja toimitusjohtaja ovat vastuussa tilinpäätöksen laatimisesta ja tilintarkastajan vastuulla on sen tarkastaminen (Savela 2006, 147).

3.6 Kansainvälinen tarkastelu

Tilintarkastajien vahingonkorvausvastuusäntely eroaa merkittävästi jo eri Euroopan Unionin maidenkin välillä. Osassa EU-maita tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta on rajoitettu käyttämällä korvauskattoa. Esimerkiksi Saksassa rahamääräinen korvauskatto on listaamattomilla osakeyhtiöllä miljoona euroa ja listatuilla yrityksillä neljä miljoonaa euroa (Doralt et al. 2008, 64 ; Kisanlahti & Timonen 2006, 161). Tämä kuitenkin koskee vain yhtiöön kohdistuvaa vahingonkorvausvastuuta, eikä osakkaiden tai velkojien saamia korvauksia rajoiteta lakisääteisesti (Kisanlahti & Timonen 2006, 204). Vastaavia rajoituksia on muun muassa Itävallassa, Belgiassa sekä Kreikassa (Euroopan Yhteisöjen komissio 2008a, 37). Komission suosituksen yhtenä tarkoituksena on ollutkin vähentää eri vastuujärjestelmien välisiä eroja EU-maissa. (Euroopan Yhteisöjen komissio 2008c, 5)

Ruotsissa vahingonkorvausoikeudellinen sääntely on hyvin samansuuntaista kuin Suomessa. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun syntyminen edellyttää vähintäänkin huolimattomuutta. Vastuu yhtiölle ja kolmansille henkilöille on toteutettu samalla tavalla kuin Suomessa, eli vastuun syntyminen esimerkiksi osakkeenomistajalle edellyttää lain tai muun vastaavan rikkomista. Myös esimerkiksi syy-yhteyden vaatiminen on Suomen lain kaltainen. (Moberg 2003, 218-219, 225) Tilintarkastajalta vaaditaan myös hyvän tilintarkastajataavan noudattamista, joka on laajempi käsite kuin hyvä tilintarkastustapa sisältäen myös esimerkiksi neuvojen antamisen liiketoiminnan järjestämisestä (Kisanlahti & Timonen 2006, 145). Tilintarkastajan vastuu on rajoittamatonta, eikä siitä voida sopia toisin myöskään sopimusten avulla (Kisanlahti & Timonen 2006, 163).

Suomen sääntelyyn eroavana monissa maissa kolmannet henkilöt ovat oikeutettuja vahingonkorvaukseen vain poikkeuksellisesti. Näin on esimerkiksi Saksassa ja Englannissa. Vahingonkorvausvastuun syntymiseksi on edellytetty pääasiallisesti jonkin-

laista kauppakumppanuutta, jolloin esimerkiksi osakkeenomistaja ei ole oikeutettu saamaan vahingonkorvausta tilintarkastajan virheestä. (Kaisanlahti & Timonen 2006, 148-150, 173) Voidaankin katsoa, että Suomessa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu on suhteellisesti ankaraa moniin muihin EU-maihin vertaillen johtuen osakkeenomistajien mahdollisuuksista vahingonkorvauskanteen nostamiseen.

Yhdysvalloissa tilintarkastajien vahingonkorvausvastuussa tapahtui käännekohta vuonna 1995, jolloin lakiuudistuksen (the Private Securities Litigation Reform Act) seurauksena tilintarkastajiin kohdistuva vahingonkorvausoikeudellinen vastuu pienentyi. (Choi et al. 2004, 751, 753-754) Tällöin otettiin käyttöön suhteellisen vastuun järjestelmä (Euroopan Yhteisöjen komissio 2008c, 6). Sittemmin myös vuonna 2002 säädetty Sarbanes Oxley -laki on muuttanut lainsäädännöllistä tilannetta tilintarkastajan toiminnan sääntelyyn liittyen kiristämällä tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta esimerkiksi mahdollisten korvauksen saajien määrää lisäämällä (Chung et al. 2010, 68). Vahingonkorvausvastuun syntyminen Yhdysvalloissa edellyttää normaalisti velvoittautumista, jolloin kanteen nostamiseen on oikeutettu vain tarkastuskohde. Eri osavaltioiden välillä on kuitenkin eroja tässä. Myös Yhdysvalloissa tilintarkastajan toimintaa arvioidaan huolellisuuden vaatimuksen kautta, eikä tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun määrälle ei ole asetettu lakisääteistä kattoa. (Kaisanlahti & Timonen 2006, 152, 161)

Yhdysvaltojen sääntelyn tila on kaiken kaikkiaan tiukempaa kuin yleisesti Euroopan Unionissa sen vuoksi, että siellä vahinkojen yhteismäärän ylittävät vahingonkorvaukset ovat mahdollisia ja toisekseen suuremmalla joukolla osakkeenomistajien lisäksi saattaa olla mahdollisuus olla oikeutettuja vahingonkorvaukseen (Euroopan Yhteisöjen komissio 2008a, 39). Myös Suomessa vahingonkorvausvastuun taso on matalampi kuin Yhdysvalloissa (Niemi 2002, 39). Yhdysvalloissakin on ollut keskustelua tarpeesta säätää valuuttamääräinen korvauskatto tilintarkastajan vahingonkorvausvastuulle (Euroopan Yhteisöjen komissio 2008c, 6).

4 VAHINGONKORVAUSVASTUUN RAJOITTAMINEN

4.1 Nykytila

4.1.1 Rajoittaminen lainsäädännölliseltä kannalta

Suomessa ei ole säädetty lakisääteistä tilintarkastajan toimintaan liittyvän vahingonkorvauksen euromääräistä kattoa. Rajoittamisen ei kuitenkaan tarvitse tapahtua pelkästään korvauskattoa tai muuta vastaavaa rajoittamiskeinoa käyttämällä, vaan myös muiden seikkojen, esimerkiksi oikeudenkäynteihin liittyvien käytänteiden, voidaan katsoa rajoittavan ja pienentävän tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta. Suomessa on kolme tekijää, jotka rajoittavat perusteettomia vahingonkorvausoikeudenkäyntejä. Ensinnäkin vahingonkorvauksilla ei tavoitella rangaistavuutta, vaan niiden suuruus määräytyy vahinkoa kärsineen vahinkojen perusteella. Toisekseen asianajajien palkkiot eivät saa olla yhteydessä oikeudenkäynnin tulokseen ja kolmanneksi hävinneelle osapuolelle tuomitaan maksettavaksi myös toisen osapuolen oikeudenkäyntikulut. (Niemi 2002, 40) Nämä tekijät yhdessä saattavat vähentää oikeudenkäynnin todennäköisyyttä, sillä oikeudenkäynnin häviämisestä seuraavat kustannukset saattavat muodostua varsin suuriksi.

Tilintarkastajan tilintarkastuslain 1.1 §:ään sisältyvien tilintarkastustehtävien suorittamisesta johtuvien tilintarkastuslain 51 §:n mukaisten vahingonkorvausvastuiden rajoittaminen toimeksiantosopimukseen otettavalla ehdolla on kielletty (Horsmanheimo et al. 2007, 380). Tämä tarkoittaa käytännössä siis sitä, että tilintarkastajan kanssa ei voida tehdä sopimusta esimerkiksi siitä, että tämä vapautuisi vastuusta, mikäli aiheuttaisi vahinkoa esimerkiksi osakkeenomistajalle rikkomalla tilintarkastuslain mukaisista hyvän tilintarkastustavan vaatimusta.

Uuden osakeyhtiölain mukaan kuitenkin yhtiön oikeutta vahingonkorvaukseen voidaan rajoittaa, mikäli tähän saadaan kaikkien osakkeenomistajien suostumus ja siitä otetaan määräys yhtiöjärjestykseen. Vaikka osakeyhtiölaki tarjoaakin mahdollisuuden tällaisen rajoituksen laatimiseen, on sen suojavaikutus vain teoreettinen. Tämä johtuu siitä, että osakeyhtiölaissa on myös määräys siitä, että yhtiön oikeutta vahingon-

korvaukseen ei voida rajoittaa, jos vahinko on aiheutettu rikkomalla pakottavia säännöksiä, joista ei voida poiketa yhtiöjärjestyksen määräyksellä. Näin ollen esimerkiksi hyvän tilintarkastustavan rikkomisesta aiheutuvaa vahingonkorvausvastuuta yhtiötä kohtaan ei voitaisi rajoittaa, sillä se on pakottava tilintarkastuslain säännös. (Horsmanheimo et al. 2007, 380-381) Ristiriitaa syntyy siitä, että yhtiöjärjestyksessä on mahdollista rajoittaa johdon vastuuta koskien lievää ja niin sanottua tavallista tuottamusta, jolloin vastuu kohdistuisi ainoastaan törkeän tuottamuksellisiin ja tahallisiin tekoihin. Tämä voisi johtaa siihen, että koska tilintarkastajan vastuuksi luetaan aina myös lievä tuottamus, hän saattaisi joutua yksin korvaamaan koko vahingon määrän yhtiölle, vaikka hän ei olisi yksin vahinkoa aiheuttanutkaan. Tähän katsotaan liittyvän vahva kohtuullistamisperuste. Osakkaiden ja velkojien oikeutta saada vahingonkorvaus ei voida kuitenkaan rajoittaa. (Horsmanheimo et al. 2007, 381-383)

Joka tapauksessa on selvää, ettei osakkeenomistajan tai muun kolmannen henkilön kanneoikeutta voida rajoittaa yhtiöjärjestykseen otettavalla määräyksellä tai muulla sopimuksella. Osakkeenomistajalla ei kuitenkaan ole oikeutta saada korvausta niin sanotusta välillisestä vahingosta, eli esimerkiksi osakkeiden arvon alenemisesta. (Horsmanheimo et al. 2007, 383 ; OYL 22:7.1 §)

4.1.2 Tilintarkastajan vaikutusmahdollisuudet

Mahdollisten lainsäädännöllisten rajoitusten lisäksi tilintarkastajalla on kuitenkin mahdollisuus pyrkiä omalla toiminnallaan rajoittamaan hänen suorittamaansa lakisääteiseen tilintarkastukseen liittyviä vahingonkorvausvastuita. Ensinnäkin tilintarkastusalalla on yleistä ottaa vastuuvakuutus korvausvastuun rajoittamiseksi. Vakuutukseen liittyy toisaalta myös ongelmia vahingonkorvausvaatimusten kannalta. Vakuutuksen olemassaolo voi johtaa siihen, että vahingonkorvausvaateet kohdistetaan tilintarkastajaan juuri sen takia, että häneltä on mahdollista saada korvauksia vahingonkorvausvakuutuksen vuoksi. Toisekseen tilintarkastajaan kohdistuvat vaatimukset saatetaan mitoittaa vakuutusten mukaan. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 491) Ongelmana on myös vakuutusten vaikea saatavuus, joka on seurausta sekä markkinoiden keskittymisestä että kasvaneista vahingonkorvausvastuista ja niihin kohdistuvista vaatimuksista (Vermeersch 2008, 16).

Tilintarkastaja voi vaikuttaa oman toimintansa riskeihin myös asiakasportfolionsa suunnittelun kautta. Käytännössä tämä tarkoittaa kattavaa riskienarviointiprosessia uusien asiakkaiden hyväksymistä edeltäen (Blummé 2008, 97). Mikäli tilintarkastaja katsoo tarkastuskohteeseen liittyvien riskien olevan liian suuria, hän voi pienentää oman asiakasportfolionsa riskisyyttä hyväksymällä siihen vain tietyn riskitason alittavia yrityksiä. Kaikkia riskejä tällä menetelmällä ei tietenkään voida poistaa, eikä riskin arvioiminen ole yksinkertaista. Näin ollen tätä ei voitane pitää riittävänä suojautumiskeinona vahingonkorvausvastuita vastaan.

Painoarvoa on annettu myös tilintarkastajan päivittäiselle toiminnalle ja tehtäviensä suorittamiselle. VALA:n puheenjohtaja, professori Jukka Mähönen esittää Tilintarkastuslehdessä, että nykyinen vahingonkorvausvastuun lakisääntelyn taso on riittävä. Hän korostaa, että tilintarkastajalla on tällä hetkellä mahdollisuuksia vaikuttaa vahingonkorvausvastuuseensa juuri oman toimintansa kautta. Tällä hetkellä vahingonkorvausvastuu on rajoitettu koskemaan ainoastaan sitä osaa vahinkoa, jonka tilintarkastaja itse on ollut aiheuttamassa. Mähösen mukaan tämän rajoituksen seurauksena huolellisesti toimiva tilintarkastaja on suojattu, koska hän itse toimimalla huolellisesti kaikkien säännösten mukaan voi vaikuttaa mahdollisiin tilintarkastuskohteeseen liittyviin vahingonkorvausriskeihin. (Sviili 2009c, 19) Samoin esimerkiksi tilintarkastuslain kommentaariteoksessa esitetään, että tilintarkastajan huolellisuusvaatimus täyttyy ja hän vapautuu vahingonkorvausvelvollisuudesta, kun tilintarkastus on suoritettu täysin standardien mukaisesti. (Horsmanheimo et al. 2007, 363) Tätä näkemystä tosin voidaan kyseenalaistaa sillä perusteella, että tilintarkastaja ei voi saavuttaa työssään täyttä varmuutta, vaan hänen suorituksensa arviointi tapahtuu olennaisuuden periaatteen mukaisesti. Tilintarkastusta ei suoriteta normaalisti koko aineistolla, vaan tilintarkastaja valitsee tarkastettavan otoksen olennaisuuden periaatteella tarvittavan evidenssin keräämiseksi. (Halonen & Steiner 2010, 19-20) Mikään inhimillinen suoritus ei voi olla täysin täydellistä ja virheetöntä, jolloin vahingonkorvausvastuun riskiä ei voida poistaa edes huolellisella toiminnalla. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 469) Voidaankin katsoa, että tilintarkastajan mahdollisuudet vaikuttaa vahingonkorvausvastuuriskiin ovat hyvin rajalliset. Tilanne tältä osin on ristiriitainen, sillä jopa samat kirjoittajat esittävät erilaisia näkemyksiä asiasta eri teoksissaan.

4.2 Rajoittamismahdollisuudet

Tilintarkastajien vahingonkorvausvastuun taso on herättänyt paljon keskustelua ja nykyistä sääntelyn tilaa on kyseenalaistettu. Komissio onkin antanut vuonna 2008 suosituksen lakisääteisten tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen siviilioikeudellisen vastuun rajoittamisesta. Suosituksen kautta Euroopan unionin toimielin voi kehottaa jäsenvaltioita toimimaan suosituksen mukaisesti. Minkäänlaista oikeudellista velvoitetta ei kuitenkaan suosituksen kautta voida asettaa. (EUR-Lex 2010)

Suositus sisältää erilaisia näkökulmia ja perusteluita sille, miksi tilintarkastajan vahingonkorvausta tulisi rajoittaa. Tässä tutkielmassa vahingonkorvausvastuun rajoittamisen tarkastelun pohjana käytetään kyseissä suositusta, jossa on seikkaperäisesti käyty läpi rajoittamisen taustalla olevia motiiveja ja toisaalta myös kuvattu erilaisia tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisen tapoja.

4.2.1 Perustelut rajoittamiselle

Ensinnäkin suositusta perustellaan pääomamarkkinoiden häiriöttömän toiminnan turvaamisella. Tämä tapahtuu riittävän tilintarkastuskapasiteetin ja tehokkaan kilpailun kautta. Erityisesti painotetaan sitä, että markkinoilla on oltava riittävästi yhteisöjä, jotka voivat tehdä lakisääteisiä tilintarkastuksia julkisesti noteeratuissa yhtiöissä. (Euroopan yhteisöjen komissio 2008b, 40) Tällä hetkellä tilintarkastustoiminta on maailmanlaajuisesti keskittynyt neljälle suurelle tilintarkastusyhteisölle, joiden markkinaosuus liikevaihdolla mitattuna Suomessa on noin 90 prosenttia (Andersson 2008, 59). Myös Suomessa toimivien KHT-yhteisöjen henkilökunta on keskittynyt näihin suuriin yhteisöihin, joiden osuus koko henkilöstömäärästä on noin 90 prosenttia (Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 7).

Toisekseen komissio huomioi myös markkina-arvojen vaihtelun lisääntymisen seurauksena kasvaneet vastuuriskit, joiden seurauksena vakuutusten saanti on vaikeutunut (Euroopan yhteisöjen komissio 2008b, 40). Ongelmat vakuutusten saannista heijastuvat erityisesti suurten, kansainvälisten yritysten tilintarkastuksiin, joihin on vaikea saada tarpeeksi resursseja sen vuoksi, että monilla tilintarkastajilla ei ole

mahdollisuuksia saada tarpeeksi hyviä vakuutuksia näiden yritysten tarkastuksia varten (Sviili 2010, 16). Vaikean nykytilanteen taustalla ovat historialliset syyt, sillä erilaiset tilintarkastusalaa horjuttaneet skandaalit, kuten tilintarkastusyhteisö Andersonin kaatuminen ja Enronin kriisi, saivat vakuutusyhtiöt pohtimaan uudelleen julkisia yhtiöitä tarkastavien tilintarkastusyhteisöjen vakuuttamista. Tämän seurauksena vakuutusmaksut ovat kasvaneet huomattavasti ja vakuutusten kattavuus on pienentynyt. (GAO 2003, 49)

Kolmanneksi kiinnitetään huomiota siihen, kuinka rajoittamaton yhteisvastuu voi vähentää halukkuutta suorittaa näiden yhtiöiden lakisääteisiä tilitarkastuksia (Euroopan yhteisöjen komissio 2008b, 40). Tämä näkökulma korostuu erityisesti tilintarkastajan ammatissa toimivien mielipiteissä, sillä nykyinen sääntelyn tila, jossa vastuu saattaa painottua tilintarkastajaa kohtaan, koetaan epäoikeudenmukaiseksi (Sviili 2009a, 46).

4.2.2 Rajoittamismenetelmät

Vahingonkorvausvastuun rajoittamisen toteuttamiselle annetaan komission suosituksessa kansallista harkintavaltaa sen vuoksi, että jäsenvaltioiden siviilioikeudelliset vastuujärjestelmät eivät ole samanlaisia. Vastuujärjestelmien erojen vuoksi komission mielestä jäsenvaltioiden tulee voida valita, millä tavalla vastuuta rajoitetaan. Komissio esittää yhteensä kolmea erilaista tapaa rajoittaa tilintarkastajaan kohdistuvaa vahingonkorvausvastuuta. (Euroopan yhteisöjen komissio 2008b, 39)

Ensinnäkin komissio esittää, että vahingonkorvausvastuuta voidaan rajoittaa määrittämällä korvaukselle rahallinen enimmäismäärä tai kaava, jolla kyseinen määrä lasketaan. Toisekseen voidaan määrittää, että tilintarkastaja ei ole yhteisvastuussa muiden vahinkoa aiheuttaneiden kanssa, vaan vastuu rajautuu tilintarkastajan todelliseen osuuteen aiheutetusta vahingosta. Kolmanneksi rajoitusmenetelmäksi tarjotaan mahdollisuutta sallia yrityksen ja tilintarkastajan väliset sopimukset, joilla rajoitetaan tilintarkastajan vastuuta. Tämä on kuitenkin mahdollista vain niissä jäsenvaltioissa, joissa vahingonkorvauskanteen nostamiseen on oikeutettu vain tarkastettava yhtiö, eikä esimerkiksi osakkeenomistaja tai kolmannet henkilöt. (Euroopan yhteisöjen komissio 2008b, 38-40).

Rajoittamiselle asetetaan komission suosituksessa myös tiettyjä edellytyksiä. Ensimmäkin tarkastelun kohteeksi tulee tilintarkastajan teon tuottamuksellisuuden aste. Komission mukaan ammatillisten velvoitteiden laiminlyönnistä seuraavan vahingonkorvausvastuun rajoittaminen ei ole pätevä, mikäli velvoitteiden laiminlyönti on tehty tahallisesti. Näin ollen rajoitukset koskisivat tuottamuksellisesti aiheutettuja vahinkoja. Toisekseen vastuu tulisi sovellettavaksi silloin, kun kyseessä on tapaus, jossa vastapuolena on joko tarkastettava yhtiö tai vahingonkorvauskanteen nostamiseen oikeutetut kolmannet henkilöt. Kolmanneksi määritellään, ettei vastuun rajoittamisen seurauksena vahinkoa kärsineen oikeus saada kohtuullinen korvaus saisi vähetä. (Euroopan yhteisöjen komissio 2008b, 39-40)

Tällä hetkellä tilanne rajoitusten osalta Suomessa on se, ettei rahamääräistä korvauskattoa ole otettu käyttöön. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu on säilynyt yhteisvastuuperusteisena, joka on herättänyt paljon keskustelua erityisesti tilintarkastajien suunnalta. Myöskään erilaiset sopimiseen perustuvat rajoittamismenetelmät eivät ilmeisesti ole mahdollisia lakisääteisten tilintarkastustehtävien yhteydessä. (Horsmanheimo et al. 2007, 351-352, 380-381) Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamattomuuden ongelmia kuitenkin esiintyy Suomessa, minkä vuoksi on tärkeää pohtia, tulisiko tilintarkastajan vastuuta rajoittaa korvauskaton avulla tai muulla tavalla.

Komission suosituksen mukaista valinnanvapautta rajoittamistapojen suhteen onkin kritisoitu, sillä jäsenvaltioiden ei ole pakko muuttaa nykyistä lainsäädäntöään. Esimerkiksi Euroopan tilintarkastajaliiton puheenjohtaja Hans van Dammen mukaan tilintarkastajaliitto on vahingonkorvaussääntelyn EU-tasoisien harmonisoinnin kannalla. Van Dammen mielestä komission suositus vahingonkorvausvastuun rajoittamisesta on joustava mahdollistaen edelleen vastuun rajoittamattomuuden, sillä komissio on ainoastaan suositellut korvauskaton käyttöönottamista kaikkiin jäsenmaihiin. Van Damme näkee tämän riittämättömänä, ja ehdottaa komission asettavan jäsenmaille vähimmäiskriteerit siihen, kuinka tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta tulisi rajoittaa. (Sviili 2010, 18-19) Suosituksen avulla ei myöskään todennäköisesti päästä harmonisointitavoitteeseen ja lainsäädännön yhtenäistämiseen.

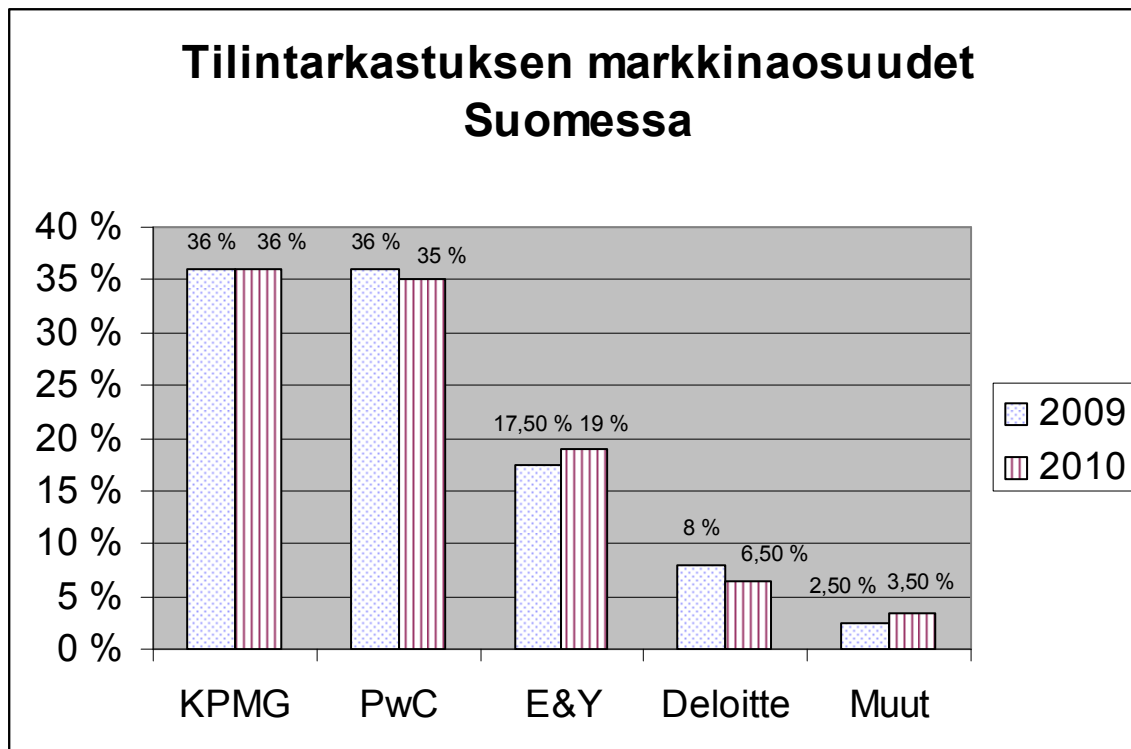
5 RAJOITTAMISEN VAIKUTUKSET

Kun on kartoitettu nykyistä sääntelyn tilaa, muutoksen tarvetta ja rajoittamismahdollisuuksia, on kiinnostavaa pohtia rajoittamisen mahdollisia seurauksia. Mielenkiintoiseksi seikaksi asiakkaan kannalta muodostuu ensinnäkin asiakasyrityksen mahdollisuus saada tilintarkastaja esimerkiksi tilanteessa, jossa yritykseen liittyvät riskit ovat suuret ja tarkastuskohde on vaikea ja monimutkainen. Minkälaisia vaikutuksia tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisella voisi olla tilintarkastajien asiakasportfolioiden sisältöön ja riskisimpien asiakkaiden hyväksymiseen? Tähän tarkasteluun liittyvät vahvasti myös kustannusnäkökohdat sekä markkinoiden keskittymisen tarkastelu. Toisekseen vahingonkorvausvastuun rajoittamiseen liittyy osakkeenomistajan näkökulma, jossa korostuu tilintarkastuksen informaatirooli ja siihen liittyvä luottamus. Mikäli tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta rajoitettaisiin, millaisia vaikutuksia sillä voisi olla sijoittajien luottamukseen tilintarkastusinformaatiota kohtaan ja voisiko tiedon laatu heikentyä? Lisäksi mitä tapahtuisi tilintarkastuksen odotuskuilulle, ja voisiko seurauksena olla sen laajentuminen nykyisestä tasosta? Näitä mielenkiintoisia seikkoja tarkastellaan erilaisten aikaisempien tutkimusten kautta, joista suurin osa on toteutettu yhdysvaltalaisia yritysaineistoja käyttäen. Kuten Geiger et al. mainitsevat, erilaisten tutkimusten arvo ei ole ainoastaan tehtyjen uudistusten onnistumisen arvioinnissa, vaan myös tulevien uudistusten vaikutusten tarkemmassa ennustamisessa. (Geiger et al. 2006, 334)

5.1 Asiakasyrityksen näkökulma

5.1.1 Nykytilan ongelmat

Tilintarkastuksen asiakasyrityksiä on hyvin monenlaisia. Tässä tutkimuksessa keskitytään kuitenkin vain julkisiin, listattuihin osakeyhtiöihin. Tilintarkastuksen näiden yritysten kohdalla voidaan katsoa tulleen eräänlaiseen käännekohtaan, sillä tilintarkastusmarkkinoilla ei kohta ole aidosti kuin neljä suurta toimijaa, jotka hoitavat juuri näiden suurten pörssiyritysten tilintarkastuksia (Andersson 2008, 59).

Kuvio 1. Tilintarkastuksen markkinaosuudet Suomessa, 100 suurinta yritystä.

Kuvio 1:stä käy hyvin ilmi suomalaisten tilintarkastusmarkkinoiden jakautuminen sadan suurimman yrityksen tarkastuksen kohdalla. Markkinat ovat hyvin keskittyneet ja noin 70 prosenttia markkinoista on kahden suurimman toimijan hallussa. Sadasta suurimmasta yrityksestä muiden kuin neljän suurimman tilintarkastusyhteisön tarkastettavana on vain 3,5 prosenttia. (KPMG 2010)

Ongelmaksi muodostuu näin ollen se, että yrityksellä ei ole oikeasti mahdollisuutta valita tilintarkastajaa, koska näille neljälle suurelle yhteisölle on vaikea löytää vaihtoehtoja tai kilpailijoita (Blummé 2008, 28-29). Tosiasiallisesti valinnanvaraa saattaa olla vielä vähemmän kuin neljän yrityksen välillä, sillä nämä suuret tilintarkastusyhteisöt ovat kukin jossain määrin erikoistuneet tiettyihin toimialoihin, jolloin tosiasiallisesti mahdollisia tilintarkastajaksi soveltuvia yhteisöjä saattaakin olla vain esimerkiksi kaksi tai pahimmassa tapauksessa valinnanvaraa ei ole ollenkaan (Cunningham 2006, 1718 ; Euroopan Yhteisöjen komissio 2010,16). Erikoistuminen tietynlaisiin toimeksiantoihin tai joihinkin erityisiin toimialoihin on seurausta toimintaympäristössä tapahtuneista muutoksista (Alakare et al. 2008, 13). Jokaisella Suomen neljän suurimman

tilintarkastusyhteisön internetsivustoista onkin tietynlainen toimialaesittely, jossa kerrotaan yrityksen erikoistumis- ja osaamisalueista.

Tilintarkastusten keskittyminen muutamalle suurelle tilintarkastusyhteisölle ei aiheuta ongelmia ainoastaan sen vuoksi, että asiakasyritysten valinnanvapaus tilintarkastajansa suhteen on rajoittunutta. Ongelmaksi muodostuu myös moraalikato suurten tilintarkastusyhteisöjen keskuudessa, mikä johtaa siihen, että ne ottavat liian suuria riskejä markkinoilla. Tämä on seurausta siitä, että yritykset uskovat olevansa liian suuria siihen, että valtio ei tukisi niitä ongelmien ilmetessä ja päästäisi ne kaatumaan. Tämä taas voi johtaa tietynlaiseen leväperäisyyteen, joka voi vaarantaa taloudellisen raportoinnin luotettavuuden. (Cunningham 2006, 1698, 1723 ; Euroopan komissio 2010, 4) Komission 13.10.2010 antamassa tilintarkastusta koskevassa Vihreässä kirjassa ja suositukseen liittyvissä työpapereissa kannetaan huolta ja korostetaan sitä, että nykyisessä keskittyneessä markkinatilanteessa yhden yrityksen kaatuminen johtaisi suuryrityksiin liittyvien taloudellisten tietojen saantivaikeuksiin. Kaatumisen seurauksena sijoittajien luottamus saattaisi heikentyä. (Euroopan komissio 2010, 4 ; Euroopan komissio 2008a, 13) Tämän vuoksi olisi tärkeää, että suurten yritysten tarkastaminen mahdollistuisi yhä useammille yrityksille, jolloin markkinoiden keskittymisaste pienenesi.

Vaikeuksia voi myös olla ylipäättään saada tilintarkastajaa suorittamaan yhteisön tilintarkastus (Sviili 2010, 16) Ongelmaksi muodostuvat nimittäin listayhtiöiden tilintarkastuksen suorittamiseen liittyvät suuret riskit ja sitä kautta vakuutusturvan hankkimisen vaikeudet (Blummé 2008, 28-29). Vermeersch viittaa artikkelissaan siihen, kuinka kansainvälisten tilintarkastusyhteisöjen määrä on vähentynyt yrityskauppojen seurauksena ja tilintarkastusyhteisö Arthur Andersenin kaaduttua. Samaan aikaan tilintarkastusammattiin on kohdistunut monia vaatimuksia ja lisääntynyttä säätelyä. Nämä tekijät yhdessä ovat johtaneet siihen, että vahingonkorvausvastuuvakuutusten saaminen on rajoittunutta. (Vermeersch 2008, 16) Myös mahdolliset kustannusvaikutukset nousevat suureen rooliin. Suuremman vahingonkorvausvastuun on todettu olevan yhteydessä suurempiin tilintarkastuskustannuksiin. (Laux & Newman 2010, 278)

Näitä ongelmia voidaan pyrkiä ratkaisemaan rajoittamalla tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta. Tutkimuksia eri puolilta maailmaa on toteutettu liittyen tehtyihin muutoksiin lainsäädännössä. Vaikutuksia tutkitaan asiakasyrityksen kannalta kahdesta eri näkökulmasta: asiakasportfolion rakentumisen sekä markkinoiden keskittymisen kautta.

5.1.2 Asiakasportfolionäkökulma

Tilintarkastusprosessi alkaa asiakkaan hyväksymisellä eli toimeksiannon vastaanottamisella. Tilintarkastajat arvioivat asiakkaaseen liittyviä tilintarkastusriskejä ennen päätöstä vastaanottaa toimeksianto. (Blummé 2008, 85) Tärkeimpänä arviointikriteerinä tarkastuskohdetta arvioitaessa pidetään asiakkaan yleistä taloudellista tilaa (Pratt & Stice 1994, 640). Yrityksen riskisyyteen ja sitä kautta asiakasvalintaan vaikuttavat vahvasti myös muut tekijät, kuten yrityksen toimiala, toimintojen monimutkaisuus, yrityksen koko, sisäisen valvonnan järjestelmät, hallintotavat ja niin edelleen (Halonen & Steiner 2010, 47) Tilintarkastajan suorittaman toimeksiannon valintaprosessin tulos riippuu siitä, millainen vahingonkorvausoikeudellisen sääntelyn tila kyseisessä maassa on. Asiakasvalinta liittyy asiakasyrityksen kannalta sekä siihen, mitkä ovat sen mahdollisuudet ylipäättänsä saada tilintarkastaja ja toisaalta siihen, millä tavalla vahingonkorvausvastuun riski heijastuu vaadittuun tilintarkastuspalkkioon.

Yhdysvalloissa löydettiin todisteita siitä, että tilintarkastusyriyten portfolioiden sisältämät asiakkaat ovat vähemmän riskisiä silloin, kun vastuupaineet lisääntyvät ja toisaalta portfolion asiakkaiden riskisyys nousee silloin, kun vahingonkorvausvastuun taso on matalampi. Tutkimuksen tuloksena saatiin vahvistus sille, että tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun kaventamisen seurauksena suuret tilintarkastusyriydet ottivat tarkastettavakseen suurempiriskisiä yrityksiä. Toisaalta taas suuremman vastuun aikana asiakasportfoliot koostuivat pienemmän riskin yrityksistä. Lisäksi todistetuksi tuli myös se, että ajan kuluessa suuret tilintarkastusyriydet ovat tulleet yhä vastahakoisemmiksi tarjoamaan palveluitaan suurimman riskin asiakasyrityksille, kun vahingonkorvausvastuun taso on pysynyt ennallaan. Näin ollen riskisten asiakkaiden määrän kasvu ei ole seurausta systemaattisesta korkeariskisten asiakkaiden tavoittelusta, vaan aidosti lakimuutoksen aiheuttamasta mahdollisuudesta hyväksyä korkeampia riskejä. (Choi et al. 2004, 748, 753, 780) Tämä tarkoittaa, että tilintarkastajan

vahingonkorvausvastuun rajoittaminen mahdollisesti saisi tilintarkastajat hyväksymään myös suurempiriskisiä toimeksiantoja ja näin ollen tämänkaltaisten yritysten mahdollisuudet saada tilintarkastaja saattaisivat helpottua. Tuoreessa tutkimuksessa vahingonkorvausvastuun ja asiakasvalinnan väliltä löydettiin U-muotoinen yhteys. Tämä tarkoittaa sitä, että keskimääräisen sääntelyn tilanteessa asiakkaiden hylkäysaste on matalampi kuin sekä suhteellisesti vahvojen ja heikkojen sääntelyn tilanteissa. (Laux & Newman 2010, 261) Yhteys ei siis olisi lineaarinen, kuten aikaisemman tutkimuksen tuloksista voitaisiin päätellä, vaan tulosten perusteella tilintarkastajat hylkäisivät suuririskisiä asiakkaita silloin, kun vahingonkorvausvastuu on joko erittäin vahva tai heikko. Näin ollen tulosten mukaan myöskään liian löyhä sääntely ei olisi optimaalinen. Kaiken kaikkiaan tärkeää on huomata, että rajoittaminen voisi heijastua tilintarkastusyhteisöjen riskienarviointiin ja sen seurauksena tehtäviin asiakasportfoliopäätöksiin.

Mikäli tilintarkastaja huolellisen riskienarviointiprosessin jälkeen päättää vastaanottaa toimeksiannon mutta pitää sitä suuririskisenä, heijastuvat vaikutukset tilintarkastuksesta vaadittavan palkkion suuruuteen. Yrityksen heikon taloudellisen tilanteen on todettu olevan yhteydessä suurempaan vahingonkorvausvastuuriskiin, joka johtaa sekä suurempaan tarvittavan tilintarkastusevidenssin määrään että korkeampiin tilintarkastuspalkkioihin. Näin ollen tilintarkastuspalkkiot heijastelevat sekä tilintarkastajan keräämän evidenssin määrää että lisäpreemiota, joka aiheutuu suuremmasta vahingonkorvausvastuuriskistä. Tämä tarkoittaa, että tilintarkastajat niin sanotusti vakuuttavat toimintaansa myös sitä kautta, että he veloittavat asiakkaalta suurempia tilintarkastuspalkkioita mahdollisten tulevaisuuden vahingonkorvausvaateiden kattamiseksi. (Pratt & Stice 1994, 639-640) Tilintarkastuspalkkioon sisältyvät siis sekä tilintarkastajien maksamat vahingonkorvaukset, oikeudenkäyntikulut sekä vastuuvakuutusmaksut (Savela 2006, 153). Vallitseva sääntely-ympäristö on siis suuressa asemassa tilintarkastuksen hinnoittelussa. Tämän katsotaan liittyvän siihen, että suurempi mahdollisuus vahingonkorvausvastuun syntymisestä tilintarkastuksessa tapahtuneen virheen seurauksena saa tilintarkastajat näkemään enemmän vaivaa tilintarkastuksen suorittamisessa. Suuri vahingonkorvausvastuun mahdollisuus heijastuu suurempaan tarvittavan evidenssin määrään ja sitä kautta suuremman vaadittavan työmäärän kautta tilintarkastuksen hinnoitteluun. (Choi et al. 2008, 56) Tiukan vas-

tuun vuoksi riskiyritysten tilejä on tutkittava pidempään ja lisäksi tilintarkastajilta vaaditaan korkeaa asiantuntemusta, mikä heijastuu hinnoitteluun (Savela 2006, 153).

Myös suomalaisessa tutkimuksessa löydettiin riskin yhteys tilintarkastuksen hinnoitteluun. Tutkimuksessa oli käytetty kontrollimuuttujana tilintarkastajan keräämän evidenssin määrää, jolloin saatiin selville erityisen tarkastuskohteen riskistä seuraavan vakuuttamispreemion määrä tilintarkastuksen palkkioissa. Tutkimuksessa ei kuitenkaan löydetty yhteyttä kohdeyrityksen taloudellisen tilanteen ja vaaditun palkkion välille kuten edellä esitetyssä Prattin & Sticen tutkimuksessa, vaan kustannukset nousivat liittyen yrityksen julkiseen listautumiseen ja yritysspesifiseen riskiin. Tämä saattaa johtua siitä, että asiakasyrityksen taloudellista tilaa ei välttämättä pystytä arvioimaan ja hinnoittelun kautta sisällyttämään tilintarkastuspalkkioon, toisin kuin muita mahdollisia tekijöitä. (Niemi 2002, 37, 46) Tältä osin edellä esitetyt tutkimustulokset Yhdysvalloista eivät välttämättä ole sovellettavissa Suomeen, mutta todennäköisesti yritykseen liittyvä vahingonkorvausvastuun riski heijastuu tilintarkastuksen hinnoitteluun, vaikka tämä ei tapahtuisikaan yrityksen taloudellisen tilanteen arvioinnin kautta. Joka tapauksessa vaadittavan evidenssin määrän kasvamisen voidaan odottaa heijastuvan hinnoitteluun myös Suomessa samalla tavalla kuin edellä esitetyissä tutkimuksissa kuvattiin.

Tutkimuksissa on löydetty todisteita myös siitä, että mikäli asiakas on taloudellisesti huonossa tilanteessa, yrityksen tarkastamiseen liittyvät oikeudenkäynteihin ja vahingonkorvausvaateisiin liittyvät kustannukset mahdollisesti kasvavat, vaikka tilintarkastus olisi suoritettu moitteettomasti. (Pratt & Stice 1994, 639-640 ; Niemi 2002, 40) Mikäli yritys joutuu konkurssiin, saattavat yrityksen osakkeenomistajat esittää vahingonkorvausvastuuvaatimuksia tilintarkastajille, vaikka tilintarkastus olisikin suoritettu moitteettomasti. Tämä johtuu siitä, että korvauksia on mahdollista saada sen vuoksi, että tilintarkastusyhteisöt saattavat haluta sopia korvauksista kustannuksien välttämiseksi ja maineen menetyksen pelossa. (Niemi 2002, 40) Nämä tulokset viittaavat siihen, ettei tilintarkastajan huolellinenkaan toiminta välttämättä suojaa tilintarkastajaa, mikäli tarkastuskohde on suuririskinen. Tämä saattaa johtaa siihen, että tilintarkastajan kannusteet hyväksyä suuririskinen yritys saattavat olla matalat, ellei vahingonkorvausvastuuta rajoiteta millään lailla.

Näiden tutkimusten perusteella voi olla mahdollista, että huonossa taloudellisessa tilanteessa olevan tai muuten suuririskiseksi luokiteltavan yrityksen voi olla vaikea saada tilintarkastajaa, koska yrityksen tila yhdistetään suuriin vahingonkorvausriskihin, ja rajoittamattoman vahingonkorvausvastuun seurauksena tilintarkastajaan kohdistuvat vastuut voivat muodostua suuriksi, eikä näiltä välttämättä kyetä suojautumaan vakuutusten avulla. Vaikka tilintarkastaja tekisi työnsä huolellisesti, hän ei silti välttämättä ole täysin suojattu oikeudenkäyntien ja vahingonkorvausvaatimusten aiheuttamilta kustannuksilta. Vaikeus saada tilintarkastajaa korkean riskin yrityksille heijastuu siis myös hintaan, toisaalta lisääntyneen työmäärän ja toisaalta mahdollisten tulevien vahingonkorvausten niin sanotun vakuuttamispreemion kautta. Kaikkia riskejä ei ole kuitenkaan mahdollista kattaa hinnoittelun kautta. Tutkimustuloksista voidaan ensinnäkin päätellä, että tilintarkastajiin kohdistuvan sääntelyn muutoksilla on vaikutuksia siihen, miten tilintarkastajat toimivat esimerkiksi juuri asiakasvalintaan ja asiakasportfolion koostamiseen liittyen. Mikäli vahingonkorvausvastuuta rajoitettaisiin Suomessa, on mahdollista, että suuririskiset asiakkaat saisivat helpommin tilintarkastajan suorittamaan lakisääteisen tilintarkastuksen yrityksessä. Toisaalta tällä saattaisi olla vaikutuksia myös tilintarkastuksen hintaan sitä kautta, että niin sanotun vakuutuspreemion määrä saattaisi pienentyä ja myös tarvittavan tilintarkastusevidenssin määrä saattaisi vähetä. Vaikutusten tarkka arviointi on mahdotonta, mutta vahingonkorvausvastuun rajoittaminen Suomessa saattaisi johtaa tilanteen helpottamiseen suuririskisten yritysten tarkastuksiin liittyen.

5.1.3 Markkinoiden keskittyminen

Yhdysvaltain kongressin alaisuudessa toimiva General Accountability Office, GAO, selvitti tutkimuksessaan vahingonkorvaussääntelyn muuttamisen mahdollisia seurauksia. Kyseinen tutkimus tehtiin Yhdysvalloissa toimiviin yrityksiin, jotka olivat keskikokoisia ja pieniä tilintarkastusyhtiöitä. Tutkimuksessa 61 prosenttia vastaajista kertoi, että mikäli vahingonkorvauslainsäädäntöä muutettaisiin, parantuisivat heidän mahdollisuutensa kasvattaa markkinaosuuksiaan tilintarkastusmarkkinoilla. (GAO 2008, 55). Vaikka tutkimus on toteutettu yhdysvaltaisten yritysten keskuudessa, voidaan tuloksista varauksella johtaa päätelmiä Suomen tilanteeseen. Yhdysvaltalaiset tilintarkastusmarkkinat ovat samalla tavalla hyvin keskittyneet kuin Suomessakin, ja

siellä esiintyvät samat ongelmat liittyen esimerkiksi vastuuvakuutusten saantiin. Komissio on suosituksensa vaikutusarvioinnissa esittänyt näkemyksen siitä, että jos tilintarkastajan vahingonkorvausvastuulla olisi euromääräinen katto, olisi vakuutusyhtiöiden helpompi hinnoitella vastuuriskit, ja tätä kautta vakuutusten saanti helpottuisi (Euroopan Yhteisöjen komissio 2008c, 6).

Mikäli tilintarkastajien vahingonkorvausvastuulle asetettaisiin tiettyjä rajoituksia, parantuisivat luultavasti vakuutusten saantimahdollisuudet, jolloin myös pienille tilintarkastusyhteisöille tarjoutuisi mahdollisuus tarkastaa myös pörssiyrityksiä, mikäli niillä on riittävästi resursseja näiden tarkastusten toimittamiseen. Toisaalta on hieman kyseenalaista, olisiko pienillä tilintarkastusyrittäjillä muiden resurssiansa puitteissa tarkastaa listattuja yrityksiä, vaikka vahingonkorvausvastuuta rajoitettaisiin. Suurten konserniyritysten tarkastaminen vaatii paljon kansainvälisiä yhteyksiä ja monitahoista osaamista, joiden osalta pienet tilintarkastusyhteisöt eivät pärjää kilpailussa (Andersson 2008, 60). Yksittäisillä tilintarkastajilla tai pienillä tilintarkastusyhteisöillä ei siis ole mahdollisuutta suorittaa tarkastusta vaaditussa laajuudessa, eli todellisuudessa markkinatilanne ei välttämättä muuttuisi.

5.2 Osakkeenomistajan näkökulma

Osakkeenomistaja käyttää tilintarkastajan tarjoamaa informaatiota sijoituksensa arviointiin. Tämä korostaa sitä, kuinka tärkeää on, että sijoittaja voi luottaa tilintarkastajan tarjoamaan tietoon yrityksen toiminnasta. Kirjanpidon ja taloudellisen raportoinnin roolia arvioitaessa korostuu usein päätöksenteko ja tietojen hyödyntäminen siinä. Tärkeää on kuitenkin muistaa niiden merkitys omistajavalvonnan välineenä. (Blummé 2008, 17) Omistajavalvonnan tärkeys liittyy myös agenttiteorian mukaiseen valvontaan, sillä johdon palkkiot ovat yhä enemmän sidottuja yrityksen tuloksen kehitykseen, mikä osaltaan korostaa vaatimusta tilinpäätöksen oikeellisuudesta (Andersson 2008, 74). Sijoittajasuoja riippuukin pitkälti siitä, kuinka hyvin sisäpiiriläisten, määräävässä asemassa olevien osakkeenomistajien ja johtajien, väärinkäytökset pystytään havaitsemaan ja rankaisemaan niistä (Newman et al. 2005, 303). Tilintarkastus onkin muuttunut osakkeenomistajien luottohenkilön kautta suorittamasta hallituksen valvonta- ja neuvontatyökalusta ammattitilintarkastajien kansainvälisten tilintarkastusstan-

dardien mukaisesti suorittamaksi prosessiksi, jonka ensisijainen tavoite on varmentaa johdon antaman tilinpäätösinformaation oikeellisuus ja luotettavuus. Muutosta on nähty olevan myös muita sidosryhmiä kohtaan ja myös siirtymisessä yleisen edun vartijaksi. (Blummé 2008, 27-28)

Yhtiöoikeudellisella sääntelyllä on kolme tavoitetta. Sillä pyritään turvaamaan osakkeenomistajien tasavertainen kohtelu, päätöksentekoa varten oikeiden ja riittävien tietojen antaminen sekä varmistetaan, ettei annettu informaatio sisällä vääristäviä elementtejä. Näiden normien tunteminen on tärkeää tilintarkastajalle, jonka on pyrittävä ymmärtämään yhtiön harjoittaman liiketoiminnan logiikkaa. Tilinpäätöksessään kuvataan yhtiön liiketapahtumia, joiden taustalla on yhtiön päätöksentekoprosessi. Tämä taas perustuu yhtiön strategiaan, valvontaympäristöön ja harjoitettuun liiketoimintaan. Päätöksenteosta siirrytään liiketapahtumien kautta tilinpäätökseen, joiden välillä oleva yhteys olisi ymmärrettävä. (Blummé 2008, 173)

Erityisen kiinnostavaa onkin se, mihin osakkeenomistaja tilintarkastuksen kautta saataavaa tietoa käyttää. Tilintarkastus ei ole pelkkiä numeroita, vaan tilintarkastuksen tuloksia hyödynnetään silloin, kun halutaan asiantuntevia, luotettavia ja objektiivisiä tietoja taloudellisista ja oikeudellisista seikoista (Horsmanheimo & Steiner 2008, 17). Koska osakkeenomistaja, eli varojaan yritykseen sijoittanut henkilö, ei voi itse valvoa yrityksen toimia ja varojenhoitoa on tärkeää, että tilintarkastaja ymmärtää myös liiketoiminnan logiikkaa, eikä tuijota vain pelkkiä numeroita (Blummé 2008, 172). Yleisenä kehityssuuntana on ollut, että sijoittaja haluaa tilintarkastukselta yhä enemmän. Jos tilintarkastajan tuottamaa materiaalia verrataan esimerkiksi yhtiön sisäisesti tuottamaan informaatioon, on ero hyvinkin selvä. Tilintarkastaja on tietoja laatiessaan riippumaton yhtiön hallituksesta ja sen johdosta, jolloin sijoittaja voi luottaa raportointimateriaalin luotettavuuteen. (Remes 2010, 6-9) Erityisesti tilintarkastuksen tuottaman informaation merkitys osakkeenomistajan kannalta korostuu taloudellisissa kriiseissä. Finanssikriisi tuo mukanaan markkinailmapiiriä leimaavaa epävarmuutta sekä erilaisia huhuja, ennustuksia ja arvauksia. Tällöin on erityisen tärkeää saada luotettavaa ja varmaa tietoa siitä, minkälainen yrityksen taloudellinen tila on ja miten sen hallinto- ja ohjausjärjestelmät toimivat. Tällaista tietoa saadaan juuri tilintarkastetuista tilinpäätöksistä. (Sviili 2009b, 5) Luottamuksen tärkeyttä korostetaan myös tilintarkas-

tuslautakunnan asettaman laadunvarmistustyöryhmän raportissa, jossa viitataan Yhdysvaltain luottokriisin aiheuttamaan epävarmuuden kasvamiseen markkinoilla. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 3). Mitä korkeampaa tilintarkastukseen liitetty laatu on, sitä paremmaksi muodostuu luottamus tilintarkastajan raportteja kohtaan (Khurana & Raman 2004, 447).

Tärkeä kysymys onkin, mitä tapahtuu tälle informaatiolle, mikäli tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta rajoitetaan? Tällä hetkellä yleisenä käsityksenä on, että sijoittaja voi luottaa tilintarkastajan suorittaman tarkastuksen tuottamaan tietoon, sillä tilintarkastaja on puolueettomassa roolissa ja hänen toimintaansa kohdistuva sääntely ja erilaiset vastuuvollisuudet ovat laajoja. Informaationäkökulmaa tarkastellaan ensinnäkin tutkimalla odotuskuilun käsitettä, josta siirrytään sen tarkasteluun, voisiko tilintarkastuksen laatu heiketä vahingonkorvausvastuun rajoittamisen seurauksena.

5.2.1 Odotuskuilu

Tilintarkastukseen liittyy tärkeänä ulottuvuutena odotuskuilu, joka tarkoittaa eroja siinä, mitä eri tahot, tilinpäätöstiedon tuottajat, käyttäjät ja tilintarkastajat, odottavat tilintarkastukselta erityisesti sen tuottamaa varmuustasoa koskien. Osakkeenomistajan asettamat varmuusvaatimukset tilintarkastajan tarjoamaa informaatiota kohtaan ovat hyvin korkeat. Epstein ja Geiger ovat tutkineet sitä, miten tilintarkastuksen tuottama informaation varmuustaso on muuttunut aikojen kuluessa ja toisaalta, ovatko sijoittajien vaatimukset muuttuneet samassa suhteessa. Informaation vaadittu varmuustaso on pienentynyt 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa vaaditusta lähes absoluuttisesta varmuudesta tasolle, joka on kohtuullinen varmuus. (Epstein & Geiger 1994, 60-61) Tilintarkastusstandardi 200.17:ssä tilintarkastajan velvollisuudeksi asetetaankin hankkia kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätös kokonaisuudessaan sisällä väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virhettä tai puutetta (KHT-Media 2009, 222).

Sijoittajien vaatimukset ja odotukset tilintarkastusinformaatiolle eivät ole kuitenkaan yhtenevät todellisen varmuustason kanssa. Suuri osa sijoittajista haluaisi tilintarkastukselta täyttä varmuutta ja tilinpäätöksiltä virheettömyyttä. (Epstein & Geiger 1994, 60-61) Tämä ei ole kuitenkaan mahdollista, kuten tilintarkastusstandardissa

200.18:ssa mainitaan. Tämä johtuu siitä, että tilintarkastaja ei voi saavuttaa täydellistä varmuutta, koska tilintarkastus sisältää aina luontaisia rajoitteita, jotka vaikuttavat olennaisen virheen havaitsemiseen. Näitä rajoitteita ovat muun muassa se, että tilintarkastaja ei voi käyttää koko aineistoa, vaan hän joutuu suorittamaan tarkastuksen otosta käyttäen, ja koska tilintarkastuksen laatiminen vaatii myös harkintaa. (KHT-Media 2009, 222) Tämä kertoo siitä, että odotuskuilu on olemassa juurikin informaation luotettavuuteen ja varmuustasoon liittyen. Onkin mielenkiintoista pohtia, miten osakkeenomistajien odotukset muuttuvat, mikäli tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta rajoitetaan. Ongelmaksi ei välttämättä muodostukaan tilintarkastuksen laadun heikentyminen vaan se, miten sijoittajien ja yritysten luottamus tilintarkastukseen saattaisi laskea (Euroopan komissio 2008a, 47). Voi olla mahdollista, että vahingonkorvausvastuun rajoittamisen seuraukset eivät konkretisoidukaan laadun heikkeneemisestä johtuviin ongelmiin vaan mahdollisesti odotuskuilun leventymiseen.

5.2.2 Laatu- ja luottamusnäkökulma

Erittäin mielenkiintoinen näkökulma osakkeenomistajaan kohdistuviin vaikutuksiin liittyen on tilintarkastuksen laadun mahdollinen heikentyminen vahingonkorvausvastuun rajoittamisen seurauksena. Arvopaperimarkkinoiden kautta toimiva osakevaihdanta luo painetta tilintarkastajien luotettavuudelle. Tämä johtuu siitä, että pörssien toiminta perustuu suurelta osin osakkeiden ja muiden arvopaperien myyjien ja ostajien luottamukselle, minkä säilyminen taas riippuu siitä, miten hyvin tilintarkastajien antamiin lausuntoihin tilinpäätöksen oikeellisuudesta voidaan luottaa. (Tomperi 2009, 7-8) Tilintarkastajien osalta tiukan vahingonkorvausvastuun on katsottu tehostavan tarkastuksen huolellisuutta (Savela 2006, 153).

Lakisäätelyn tilanne ja mahdolliset vahingonkorvausvastuut vaikuttavat tilintarkastajan kannustimiin (Francis 2004, 358). Esimerkiksi GAO kertoo, että kartoittaessaan tilintarkastuksen tilaa Yhdysvalloissa se sai paljon kommentteja eri tahoilta siitä, että vahingonkorvausvastuun rajoittamisella saattaisi olla vaikutusta niihin kannustimiin, jotka tilintarkastajalla on tehdä laadukasta työtä. (GAO 2008, 6) Tilintarkastuksen laatua voidaan tarkastella skaalalla erittäin heikosta erittäin korkeaan laatuun. Laatua voidaan tarkastella tilintarkastuksen virheellisyyden kautta, jolloin yhteys on käänteinen, eli korkeampi virheellisyyssaste tarkoittaa tilintarkastuksen matalampaa laatua.

Tilintarkastuksen virheellisyys voi syntyä ensinnäkin siitä, että tilintarkastaja ei ole oikealla tavalla valvonut tilinpäätösstandardien käyttämistä ja toisekseen silloin, kun tilintarkastaja ei anna mukautettua tai ehdollista lausuntoa tapauksessa, jossa se olisi tullut antaa. Molempien tapauksien seurauksena on se, että tilintarkastajan tarkastamat tilinpäätökset saattavat mahdollisesti johtaa niiden käyttäjiä harhaan. (Francis 2004, 346 ; Niemi 2002, 39)

Newman et al. ovat tutkineet tilintarkastuksen merkitystä erityisesti vähemmistöosakkeenomistajan kannalta tilanteessa, jossa johdolla ja määrävillä osakkeenomistajilla on mahdollisuuksia väärinkäyttöihin, jotka loukkaavat sijoittajan suoja. Tällaisissa tilanteissa tilintarkastaja on väärinkäytösten havaitsijan roolissa, minkä merkitys on kasvanut erilaisten yritysskandaalien johdosta viime vuosina. Tutkimuksen mukaan valtioiden väliset erot tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun tasossa johtavat erilaisiin kannustimiin paljastaa näitä väärinkäytöksiä. (Newman et al. 2005, 289, 291, 303) Mikäli vahingonkorvausvastuun rajoittamisen seurauksena tilintarkastajien kannusteet paljastaa väärinkäytöksiä heikkenisivät, voitaisi tilintarkastuksen laadun katsoa laskeneen. Mielenkiintoinen tutkimusasetelma saatiin, kun eri valtioiden välisiä tilintarkastuksen laatueroja tutkittiin tilanteessa, jossa maiden välillä ei ollut eroja muissa olennaisissa tekijöissä kuin tilintarkastajaan kohdistuvassa vahingonkorvausvastuussa. Tutkimuksen mukaan Yhdysvalloissa, jossa vahingonkorvausvastuu oli olennaisesti tiukempi kuin muissa tarkasteluvaltioissa, oli myös tilintarkastuksen laatu korkeampi. (Khurana & Raman 2004, 492) Kiinnostavia tuloksia on saatu myös tutkimalla Yhdysvalloissa sitä, minkälaisia muutoksia tapahtuu tilintarkastukseen liittyen yrityksissä, jotka ensimmäistä kertaa antavat osakkeitaan julkisen kaupankäynnin kohteeksi. Yhdysvalloissa tämän seurauksena tilintarkastajaan kohdistuva vahingonkorvausvastuu tiukentuu, minkä johdosta saadaan tutkittua vahingonkorvausvastuun muuttumisen vaikutuksia tilintarkastajan toimintaan. Tutkimuksessa todettiin, että julkisen kaupankäynnin aloittamisen jälkeen tilintarkastajat toimivat konservatiivisemmin ja tilintarkastuksen laatu parantui. Toisaalta myös tilintarkastuspalkkion todettiin kasvavan. Näin ollen vahingonkorvausvastuun muuttumisen todistettiin aiheuttavan tilintarkastajalle kannustimia muuttaa toimintaansa. (Venkataraman et al. 2006, 1316-1318)

Geiger et al. ovat tehneet tutkimusta liittyen tilintarkastajan päätöksentekoon erilaisissa sääntely-ympäristöissä. Tämäkin tutkimus perustuu yhdysvaltalaiseen aineistoon ja vuoden 1995 lakimuutoksen vaikutusten tarkasteluun. Tutkimuksen tuloksena saatiin viitteitä siitä, että vahingonkorvausvastuun pienentymisen seurauksena tilintarkastajat antoivat vähemmän going concern -mukautettuja raportteja kuin aikaisemmin, ja erityisesti tätä tapahtui silloin, kun kyseessä oli silloiseen kuuden suuren tilintarkastusyhteisön ryppäaseen kuuluva tilintarkastusyritys. (Geiger et al. 2006, 332-333, 349 ; Geiger & Raghunandan 2002, 17) Mukautettujen raporttien vähentyminen vahingonkorvausvastuun rajoittamisen yhteydessä ja seurauksena herättää paljon ajatuksia osakkeenomistajan kannalta. Ensinnäkin, mikäli tilintarkastaja kyseenalaistaa yrityksen toiminnan jatkumisen raporteissaan, hän antaa osakkeenomistajille erittäin vahvan negatiivisen signaalin yrityksen toiminnan tilasta. Näin ollen huomautusta ei haluta varmastikaan antaa, mikäli mahdollisesta toiminnan jatkumisen vaarantumisesta ei ole saatu tarpeeksi viitteitä. (McKeown et al. 1991, 23) Raportin antamista vältetään varmasti myös sen vuoksi, että siitä saattaa tulla niin sanottu itseään toteuttava ennuste, joka johtaa asiakasyrityksen konkurssiin (Francis 2004, 351). Toisaalta taas tutkimuskirjallisuudessa konkurssia on pidetty tapahtumana, jossa olisi odotettu tilintarkastajan antaneen toiminnan jatkumisen kyseenalaistavan raportin konkurssia edeltävänä tilikautena. (McKeown et al. 1991, 23) Mikäli raporttia ei ole annettu, on osakkeenomistajilla ja muilla tilintarkastetun tilinpäätösformaation käyttäjillä kannustin nostaa vahingonkorvauskanne tilintarkastajaa vastaan. Kuitenkin tapauksessa, jossa vahingonkorvausvastuuta on rajoitettu, ei riski tästä ole niin suuri. Näin ollen on mahdollista, että tilintarkastuksen laatu heikentyy tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisen seurauksena, koska sen on todettu olevan yhteydessä siihen, kuinka helposti tilintarkastaja antaa asiakkaalle puhtaan lausunnon tapauksissa, joissa asiakkaan tilanne olisi edellyttänyt mukautetun lausunnon antamista.

Komissio on argumentoinut mahdollista laadun heikentymisnäkökulmaa vastaan sillä perusteella, että erilaiset tilintarkastuksen sääntelijätahot ovat suuressa roolissa sen varmistamisessa, että tilintarkastuksen laatu on riittävää. Tällä viitataan esimerkiksi laadunvarmistusjärjestelmään, joka tuli pakolliseksi jäsenvaltioille vuonna 2006. Toisaalta tilintarkastusyhteisön maineen säilyttämiseksi laatutason ylläpitäminen saat-

taisi olla tärkeää pienentyneestä vahingonkorvausvastuusta huolimatta. (Euroopan Yhteisöjen komissio 2008a, 46-47) Komissio on viitannut tilanteisiin myös niissä EU-maissa, joissa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta on rajoitettu säätämällä sille korvauskatto. Näissä maissa ei ole todettu tilintarkastuksen laadun heikentymistä rajoittamisen seurauksena. (Euroopan Yhteisöjen komissio 2008c, 7)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tarkoituksena oli kartoittaa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun tilaa ja sen rajoittamismahdollisuuksia ja pyrkiä sitä kautta selvittämään mahdollisia syntyviä seurauksia osakkeenomistajalle. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun todettiin Suomessa olevan tällä hetkellä kohtuullisen ankaraa, eikä rahamääräistä kattoa korvauksille ole asetettu. Tilintarkastajalle saattaa muodostua vahingonkorvausvastuu sekä tarkastettavalle yhtiölle että myös kolmansille, esimerkiksi osakkeenomistajille. Komissio on antanut vuonna 2008 suosituksen, jolla kannustetaan rajoittamaan tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta. Suomessa onkin ollut paljon keskustelua siitä, tulisiko tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta pyrkiä rajoittamaan jollakin tavalla. Erilaisiin muutoksiin liittyen on pyrittävä ennakoimaan niiden mahdollisia seurauksia, joita tässä tutkimuksessa kartoitettiin.

Koska tilintarkastajan merkitys osakkeenomistajan tiedonsaannin kannalta on suuri, on tärkeää, että luottamus tilintarkastajaan säilyy. On mahdollista, että tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittaminen aiheuttaisi tilintarkastuksen laadun heikkene mistä ja sitä kautta myös osakkeenomistajien luottamuksen taso saattaisi laskea. Laadun heikentymistä saattaisi tapahtua esimerkiksi raportoinnin puutteellisuuden tai konservatiivisuuden vähenemisen vuoksi. Tämä ei kuitenkaan välttämättä muodostuisi ongelmaksi, vaan merkityksellistä olisi myös ennakoida mahdollista muutosta odotuskuilussa, joka kuvaa osaltaan osakkeenomistajien luottamusta tilintarkastukseen. Toisaalta vaikutukset voivat heijastua myös asiakasyritykseen, erityisesti mikäli kyseessä on suuririskinen yritys, jolla saattaa olla vaikeuksia saada tilintarkastajaa tai joka joutuu maksamaan tilintarkastuksesta suuria palkkioita. Tärkeintä on huomata, että muutoksilla voisi olla monenlaisia vaikutuksia, eikä muutoksiin ole syytä ryhtyä ennen tarkempaa tutkimusta ja eri tahoihin kohdistuvien positiivisten ja negatiivisten vaikutuksien punnitsemista. Olennaista on pohtia, minkälainen on tilintarkastajan nykyinen vastuutaso ja kannattaako sitä rajoittaa mahdollisten negatiivisten vaikutusten, esimerkiksi tilintarkastuksen laadun heikkenemisen vuoksi.

Tässä tutkimuksessa keskeisinä elementteinä ovat olleet empiiriset tutkimukset, joiden perusteella on pyritty selvittämään mahdollisia vahingonkorvausvastuun rajoit-

tamisen seurauksia. Koska nämä tutkimukset ovat tehty eri maantieteellisellä alueella, jossa sääntelytilanne on erilainen kuin Suomessa, ei tuloksia voida suoraan soveltaa ja ajatella, että seuraukset olisivat samanlaiset. On huomattava, että esimerkiksi yrityksen taloudellisen tilanteen vaikutuksesta tilintarkastuksen hinnoitteluun on löytynyt erilaisia tutkimustuloksia Yhdysvalloissa ja Suomessa, mikä saattaa viitata siihen, että muissakin seikoissa eroavaisuuksia saattaa olla. Kuitenkin aikaisempien tutkimusten perusteella saadaan vähintäänkin tuntumaa siihen, mihin suuntaan seurauksia voisi olla ja tulosten avulla voidaan myös arvioida niiden mahdollista suuruutta. Toisaalta tärkeää on myös se, että näiden tutkimusten kautta saadaan yleensäkin selville, minkälaisia erilaisia seurauksia saattaisi syntyä, vaikka niiden suuruutta ei voitaisikaan tutkimusten perusteella arvioida. Lähdemateriaalina olleet aikaisempia tutkimuksia käsitelleet artikkelit ovat suhteellisen tuoreita ja peräisin tieteellisistä aikakauslehdistä, joten käytettyä aineistoa voidaan pitää luotettavana. Asiantuntijakommentteja ja myös tilintarkastusalalla työskentelevien henkilöiden kirjoittamia muita kirjallisia lähteitä käytettäessä on aina muistettava niiden mahdollinen puolueellisuus, joka on saattanut vaikuttaa niissä käytettyihin näkökulmiin. Tämän vuoksi aineistoa on pyritty etsimään useammista lähteistä, jolloin tiettyihin asioihin, kuten tilintarkastajan huolellisuuteen, liittyen löydettiin eriäviä näkemyksiä.

Kiinnostavaa olisi laajentaa tutkimusta lisäämällä siihen haastattelututkimus, jolla voitaisiin kartoittaa esimerkiksi tilintarkastajien ja toisaalta jonkin osakkeenomistajia edustavan tahon, kuten Osakesäästäjien keskusliiton, mielipiteitä ja näkemyksiä asioista. Myös tarkemman vertailevan tutkimuksen kautta voitaisiin saada mielenkiintoista tietoa siitä, millainen tilanne Suomessa on muihin valtioihin verrattuna. Tärkeää olisi myös tutkia tarkemmin Big-4-yritysten ja muiden tilintarkastusyhteisöjen välisiä eroja, jotta saataisi täsmällisempää tietoa siitä, miten tärkeää markkinoiden keskittymisen vähentyminen olisi. Mielenkiintoista olisi myös selvittää sitä, minkälaisia mahdollisuuksia pienemmillä tilintarkastusyhteisöillä todellisuudessa olisi nousta tarkastamaan suuria listattuja yrityksiä. Riittäisikö tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittaminen, vai muodostuisivatko muiden resurssien puutteet esteeksi niiden markkinoille tulolle? Tutkimuksessa nousi esille myös ero siinä, miten kirjallisuudessa on esitetty eriäviä näkemyksiä siitä, minkälaiset mahdollisuudet tilintarkastajalla on vaikuttaa omalla toiminnallaan syntyvään vahingonkorvausvastuuseen, eli suojaako

huolellinen toiminta tilintarkastajaa. Tämän asian tarkempi tutkiminen saattaisi tarjota tietoa siitä, mikä vahingonkorvausvastuun todellinen tila tällä hetkellä on. Informaationäkökulman tarkastelu voitaisiin myös laajentaa koskemaan asiakasyritystä, jolloin voitaisiin tarkastella sitä, minkälaista painoarvoa asiakasyritys antaa tilintarkastajan raporttien tarjoamalle tiedolle yrityksen toiminnasta.

LÄHTEET

Alakare, S., Koskinen, H., Reinikainen, M., Sedig, R. & Simola, A-M. (2008) Uusi tilintarkastuslaki – säännöksistä käytäntöön. Helsinki, KHTpro.

Andersson, E. (2010) Tilintarkastajajärjestelmän uudistaminen – selvitysmiehen raportti. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja [verkkodokumentti]. [Viitattu 20.10.2010]. Saatavilla http://www.tem.fi/files/25566/TEM_1_2010.pdf

Blummé, N. (2008) Osakeyhtiön tilintarkastus. Helsinki, Talentum.

Choi, J-H., Doogar, R. & Ganguly, A. (2004) The riskiness of audit firm client portfolios and changes in audit liability regimes: evidence from the U.S. audit market. *Contemporary Accounting Research* 21, 4, 747-785.

Choi J-H., Kim, J-B., Liu, X. & Simunic, D. (2008) Audit pricing, legal liability regimes, and big 4 premiums: theory and cross-country evidence. *Contemporary Accounting Research* 25, 1, 55-99.

Chung, J., Farrar, J., Puri, P. & Thorne, L. (2010) Auditor liability to third parties after Sarbanes-Oxley: An international comparison of regulatory and legal reforms. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 19, 66-78.

Cunningham, L. (2006) Too big to fail: moral hazard in auditing and the need to restructure the industry before it unravels. *Columbia Law Review* 106, 7, 1698-1748.

Doralt, W., Hellgardt, A., Hopt, K., Leyens P., Roth M. & Zimmermann R. (2008) Auditors' liability and its impact on the European financial markets. *Cambridge Law Journal* 67, 1, 62-68.

Epstein, M. & Geiger, M. (1994) Investor views on audit assurance: recent evidence of the expectation gap. *Journal of Accountancy* 177, 1, 60-66.

EUR LEX (2010) Tietoja EU :n oikeudesta, prosessit ja toimijat [verkkodokumentti]. [Viitattu 20.10.2010]. Saatavilla

http://eur-lex.europa.eu/fi_droit_communaire/droit_communaire.htm#1.4

Euroopan parlamentti ja neuvosto (2006) Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisääteisestä tilintarkastuksesta, direktiivien 78/660/ETY ja 83/349/ETY muuttamisesta sekä neuvoston direktiivin 84/253/ETY kumoamisesta. Euroopan Unionin virallinen lehti 9.6.2006. L157/87-107.

Euroopan Yhteisöjen Komissio (2010) Vihreä kirja – Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset [verkkodokumentti]. [Viitattu 19.11.2010]. Saatavilla <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0561:FIN:FI:PDF>

Euroopan Yhteisöjen Komissio (2008a) Commission staff working document - accompanying document to the commission recommendation concerning the limitation of the civil liability of statutory auditors and audit firms – impact assessment [verkkodokumentti]. [Viitattu 19.11.2010]. Saatavilla <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2008:1975:FIN:EN:PDF>

Euroopan Yhteisöjen Komissio (2008b) Komission suositus lakisääteisten tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen siviilioikeudellisen vastuun rajoittamisesta. Euroopan Unionin virallinen lehti 21.6.2008, L162/39-40.

Euroopan Yhteisöjen Komissio (2008c) Komission yksiköiden valmisteluasiakirja, oheisasiakirja – Komission suositukseen lakisääteisten tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen siviilioikeudellisen vastuun rajoittamisesta – tiivistelmä vaikutusten arvioinnista [verkkodokumentti]. [Viitattu 22.11.2010]. Saatavilla http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/liability/summary_fi.pdf

Francis, J.R. (2004) What do we know about audit quality? The British Accounting Review 36, 4, 345-368.

Geiger, M. & Raghunandan, K. (2002) Going-concern opinions in the “new” legal environment. *Accounting Horizons* 16, 1, 17-26.

Geiger, M. Raghunandan, K. & Rama, D. (2006). Auditor decision-making in different litigation environments: the private securities litigation reform act, audit reports and audit firm size. *Journal of Accounting and Public Policy* 25, 3, 332-353.

General Accountability Office GAO (2003) Public accounting firms – Mandated study on consolidation and competition [verkkodokumentti]. [Viitattu 19.11.2010]. Saatavilla <http://www.gao.gov/new.items/d03864.pdf>

General Accountability Office GAO (2008) Audits of public companies – continued concentration in audit market for large public companies does not call for immediate action [verkkodokumentti]. [Viitattu 19.11.2010]. Saatavilla <http://www.gao.gov/new.items/d08163.pdf>

Halonen, K. & Steiner, M-L. (2010) *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Helsinki, WSOYpro.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009) *Tutki ja kirjoita*. Helsinki, Tammi.

Horsmanheimo, P., Kisanlahti, T. & Steiner, M-L. (2007) *Tilintarkastuslaki - kommentaari*. Helsinki, WSOYpro.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. (2008) *Tilintarkastus – asiakkaan opas*. Helsinki, WSOYpro.

Kisanlahti, T. & Timonen, P. (2006) *Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu - kehitystarpeet de lege ferenda*. KTM-julkaisuja 39/2006. Helsinki, Edita.

Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta, laadunvarmistustyöryhmä (2008) Raportti 17.6.2008 – Tilintarkastuksen laadunvarmistuksen valvonnan järjestäminen [verkkodokumentti]. [Viitattu 19.11.2010]. Saatavilla www.keskuskauppakamari.fi/content/download/18425/409474

KHT-Media (2010) Tilintarkastajan rooli asiakasyrityksen taloudellisissa vaikeuksissa. Helsinki, KHT-Media.

KHT-Media (2009) Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009. Helsinki, KHT-Media.

Khurana, I. & Raman, K. (2004) Litigation risk and the financial reporting credibility of big 4 versus non-big 4 audits: evidence from Anglo-American countries. *The Accounting Review* 79, 2, 473-495.

Koskinen, I., Alasuutari, P. & Peltonen, T. (2005) Laadulliset menetelmät kauppateieteissä. Tampere, Vastapaino.

KPMG (2010) KPMG jatkaa tilintarkastuksen markkinajohtajana ja johtavana vero-praktiikkana. *View – KPMG:n asiakaslehti*, 3/2008, 4.

Laux, V. & Newman, D. (2010) Auditor liability and client acceptance decisions. *The Accounting Review* 85, 1, 261-285.

McKeown, J., Mutchler, J. & Hopwood, W. (1991) Reply. *A Journal of Practice & Theory*, 10, Auditing supplement, 21-24.

Moberg, K. (2003) Auditors' liability for damages. *Scandinavian studies in law*, 45, 215-248.

Mähönen, J. (2009) Osakeyhtiön taloudellinen raportointi ja tilintarkastus. Helsinki, Edita.

- Mähönen, J. & Villa, S.** (2006a) Osakeyhtiö I – Yleiset opit. Helsinki, WSOYpro.
- Mähönen, J. & Villa, S.** (2006b) Osakeyhtiö III – Corporate Governance. Helsinki, WSOYpro.
- Newman, D., Patterson, E. & Smith, J.** (2005) The role of auditing in investor protection. *The Accounting Review* 80, 1, 289-313.
- Niemi, L.** (2002) Do firms pay for audit risk? Evidence on risk premiums in audit fees after direct control for audit effort. *International Journal of Auditing*, 6, 37-51
- Pratt, J. & Stice, J.** (1994) The effects of client characteristics on auditor litigation risk judgments, required audit evidence, and recommended audit fees. *The Accounting Review* 69, 4, 639-656.
- Remes, M.** (2010) Sijoittaja haluaa tilintarkastuksesta enemmän irti. *Tilintarkastus* 1/10, 6-9.
- Savela, A.** (2006) Vahingonkorvaus osakeyhtiössä. Helsinki, Talentum.
- Sviili, T.** (2009a) Katse tilintarkastajajärjestelmän tulevaisuuteen. *Tilintarkastus* 5/2009, 44-47.
- Sviili, T.** (2009b) Näytön paikka. *Tilintarkastus* 1/2009, 5.
- Sviili, T.** (2009c) Tilintarkastuskertomus on yrityksen ja tilintarkastajan välinen asia. *Tilintarkastus* 5/2009, 16-19.
- Sviili, T.** (2010) Uudet varmennuspalvelut haaste Euroopan tilintarkastajille. *Tilintarkastus* 1/2010, 16-19.
- Tomperi, S.** (2009) Tilintarkastus – normeista käytäntöön. Helsinki, Edita.

Venkataraman, R., Weber, J. & Willenborg, M. (2008) Litigation risk, audit quality, and audit fees: evidence from initial public offerings. *The Accounting Review* 83, 5, 1315-1345.

Vermeersch, K. (2008) Counting on Europe: liability limits on auditing in the European Union will have global implications. *Risk Management* 55, 12, 16.